

**ΤΜΗΜΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΚΟΝΔΥΛΙΩΝ
ΕΡΕΥΝΑΣ
Τ.Ε.Ι. ΑΘΗΝΑΣ**

ΠΡΑΞΗ

**"ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.) ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΑ ΤΩΝ
ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ"**

**ΥΠΟΕΡΓΟ 4 «ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ – ΕΙΔΙΚΟΣ
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΚΟΝΔΥΛΙΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ»**

**ΔΡΑΣΗ Α.2.2: Εκπόνηση Εκπαιδευτικού Υλικού για τους
συμβούλους των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης
των Κοιν.Σ.Επ.**

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ Β2

**«Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για την εφαρμογή διαδικασιών
ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης ως μεθόδου κοινωνικής
ένταξης»**

**Τελική Αναθεωρημένη Έκδοση
Οκτώβριος 2015**

Ομάδα εκπόνησης του Εγχειριδίου

- Γαβριήλ Αμίτσης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ (Επιστημονικός Υπεύθυνος του Υποέργου 4)
- Γιώργος Πιερράκος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ

Ο **Γαβριήλ Αμίτσης** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλειας στο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ Αθήνας. Διδάσκει από το 2000 στο ΤΕΙ Αθήνας, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Έχει δημοσιεύσει άρθρα και βιβλία σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης, πρόνοιας, κοινωνικής φροντίδας, απασχόλησης και κατάρτισης.

Ο **Γιώργος Πιερράκος** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Οργάνωσης και Διοίκησης Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας στο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων ΤΕΙ Αθήνας. Είναι εμπειρογνώμονας σε θέματα υγείας, διαχείρισης ανθρώπινων πόρων και επιχειρησιακής έρευνας, ενώ έχει δημοσιεύσει άρθρα και βιβλία σε θέματα πολιτικών υγείας και κοινωνικής φροντίδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. Το αντικείμενο της Δράσης Α.2.2.....	6
2. Το περιεχόμενο του Εγχειριδίου	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	8
1. Η θεωρητική συζήτηση για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό	8
2. Η επιχειρησιακή οριοθέτηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης	13
2.1. Η θέσπιση κοινών δεικτών μέτρησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2001-2010)	15
2.2. Η θέσπιση νέων δεικτών μέτρησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010-2020)	20
2.3. Η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών	24
2.4. Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	30
1. Εισαγωγή	30
2. Ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση και αλλαγή της κοινωνικής συμπεριφοράς	30
2.1. Γνωστικές συμπεριφορικές παρεμβάσεις	31
2.2. Η θεραπεία της ελπίδας	32
2.3. Η Ψυχοκοινωνική Παρέμβαση.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ	36
1. Οι στόχοι της Ψυχοκοινωνικής Ενδυνάμωσης	36
2. Οι τεχνικές Συμβουλευτικής Ενδυνάμωσης και Προώθησης στην Απασχόληση Ευπαθών Ομάδων	36
3. Η διαδικασία Ψυχοκοινωνικής Ενδυνάμωσης.....	39
3.1. Ανάλυση της κατάστασης.....	39
3.2. Επιλογή λύσης και επίλυση προβλήματος.....	41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	42

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ΤΕΙ Αθήνας - Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας έχει αναλάβει ως δικαιούχος¹ την υλοποίηση της Οριζόντιας Πράξης "**Δημιουργία και λειτουργία Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) και ευρύτερα των πρωτοβουλιών της Κοινωνικής Οικονομίας**", που χρηματοδοτείται από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους στο πλαίσιο του Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013. Φορέας Χρηματοδότησης της Πράξης είναι το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Η δημιουργία ενός Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των Κοιν.Σ.Επ. αποτελεί βασική εισήγηση του **Στρατηγικού Σχεδίου για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας**, που τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας μέχρι τις 15.3.2013. Το Στρατηγικό Σχέδιο συντάχθηκε από την Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, λαμβάνοντας υπόψη τις προτάσεις που προέκυψαν από την ανταλλαγή απόψεων με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Τεχνική Επιτροπή Καθοδήγησης (Technical Steering Committee) από στελέχη της Ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Έλληνες και ξένους εμπειρογνώμονες.

Σύμφωνα με το εγκεκριμένο Τεχνικό Δελτίο της Πράξης², στόχος της παρέμβασης είναι η δημιουργία ενός Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των Κοιν.Σ.Επ. και ευρύτερα των πρωτοβουλιών της Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα³. Ειδικότερα, ο Κεντρικός Μηχανισμός υποστήριξης θα λειτουργεί ως πάροχος κατάλληλων μεθοδολογιών και εργαλείων τα οποία είναι απαραίτητα για τη λειτουργία των Περιφερειακών

¹ Σύμφωνα με την υπ. αρ. 3.31290/οικ.4.2101/13.11.2013 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας «*Ένταξη της Οριζόντιας Πράξης "Δημιουργία και λειτουργία Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) και ευρύτερα των πρωτοβουλιών της Κοινωνικής Οικονομίας"*», με κωδικό ΟΠΣ 450593 στα Επιχειρησιακά Προγράμματα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού».

² Βλ. σχετικά την υπ. αρ. 4.15972/οικ.4.952/28.5.2014 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας «*1^η Τροποποίηση της Οριζόντιας Πράξης "Δημιουργία και λειτουργία Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης της ανάπτυξης και προώθησης των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) και ευρύτερα των πρωτοβουλιών της Κοινωνικής Οικονομίας"*».

³ Επισημαίνεται ότι ενώ ο Ν. 4019/2011 για την «*Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις*» εισάγει για πρώτη φορά ένα αυτοτελές πλαίσιο ρύθμισης της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, θεμελιώνοντας ως νέο μόρφωμα τις αποκαλούμενες Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.), δεν έχουν ενεργοποιηθεί ακόμα τα αναγκαία επιχειρησιακά και χρηματοδοτικά εργαλεία, που θα εντάξουν το θεσμό σε ένα νέο πλαίσιο αντιμετώπισης των προβλημάτων απασχόλησης, ανεργίας, φτώχειας, διακρίσεων, κοινωνικού αποκλεισμού και συνοχής στη συγκεκριμένη συγκυρία της ύφεσης.

Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ., καθώς επίσης και για την υποστήριξη, ανάπτυξη και διαχείριση των Κοιν.Σ.Επ. προκειμένου αυτές να καταστούν βιώσιμες.

Επιπρόσθετα ο Κεντρικός Μηχανισμός:

α) Θα στηρίζει επιστημονικά και τεχνικά τους Περιφερειακούς Μηχανισμούς Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ. στην υλοποίηση δράσεων κινητοποίησης και δικτύωσης των τοπικών φορέων, δημόσιων και ιδιωτικών και της κοινωνίας των πολιτών, προκειμένου να διαμορφωθούν και να υλοποιηθούν τα Τοπικά και Περιφερειακά Σύμφωνα Συνεργασίας που θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

β) Θα εκπαιδεύσει τα στελέχη των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ που πρόκειται να εφαρμόσουν τα εργαλεία που θα έχει αναπτύξει, καθιστώντας τα ικανά να παρέχουν ποιοτικές υπηρεσίες συμβουλευτικής και τύπου θερμοκοιτίδας για Κοινωνικούς Επιχειρηματίες. Επίσης, θα εκπαιδεύσει τα στελέχη της ΕΥΚΕΚΟ, των άλλων συναρμόδιων υπηρεσιών του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας και άλλων δημόσιων φορέων σε περιφερειακό, τοπικό και εθνικό επίπεδο, στα θέματα που άπτονται της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

γ) Θα στηρίζει επιστημονικά την ΕΥΚΕΚΟ και τις συναρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας σε θέματα του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

Οι ομάδες στόχοι του Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης είναι:

- ⇒ Τα στελέχη των υπηρεσιών του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας και των λοιπών συναρμόδιων δημοσίων φορέων για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία
- ⇒ Τα στελέχη των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ. και των λοιπών φορέων παροχής υπηρεσιών και θερμοκοιτίδας προς τις Κοιν.Σ.Επ.

Στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης, το ΤΕΙ Αθήνας – Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας έχει αναλάβει ως εταίρος την υλοποίηση με ίδια μέσα του Υποέργου 4 «**ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ – ΕΙΔΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΚΟΝΔΥΛΙΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ**», που περιλαμβάνει τις ακόλουθες Δράσεις:

- Α.2.2: Εκπόνηση εκπαιδευτικού υλικού για τους συμβούλους των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ.
- Α.2.7: Εκπόνηση εκπαιδευτικού υλικού για στελέχη όλων των εμπλεκόμενων με την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα δημοσίων φορέων

- A.3.1: Εκπόνηση οδηγού για τη συμμετοχή των Κοιν.Σ.Επ. σε διαγωνισμούς παροχής υπηρεσιών και προϊόντων στο δημόσιο με κοινωνική ρήτρα
- A.3.2: Εκπόνηση οδηγού καθοδήγησης για τις παρεχόμενες υπηρεσίες από στελέχη όλων των εμπλεκόμενων με την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα δημοσίων φορέων
- Γ.3.1: Ίδρυση και λειτουργία Επιστημονικής Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την στήριξη της ΕΥΚΕΚΟ και της Διυπουργικής Επιτροπής για την Κοινωνική Οικονομία - Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.

1. Το αντικείμενο της Δράσης A.2.2

Αντικείμενο της Δράσης A.2.2 είναι η δημιουργία ενός **πρότυπου Εκπαιδευτικού Φακέλου** που θα χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια δράσεων επιμόρφωσης των στελεχών των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ. και των άλλων εμπλεκόμενων φορέων παροχής υπηρεσιών συμβουλευτικής και θερμοκοιτίδας στα πεδία της εμπύχωσης ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης και δικτύωσης των Κοινωνικών Επιχειρηματιών, περιλαμβάνοντας τα ακόλουθα τμήματα:

- ⇒ **Σχέδιο του Προγράμματος Επιμόρφωσης** (Παραδοτέο Α')
- ⇒ **Εκπαιδευτικό Υλικό** (Παραδοτέο Β').

α) Το Σχέδιο του Προγράμματος Επιμόρφωσης περιλαμβάνει:

- **Σχέδιο Διδασκαλίας** (θεματικές ενότητες, τεχνικές και μέσα εκπαίδευσης)
- **Εκπαιδευτικό Υλικό**
- **Αξιολόγηση - αποτίμηση των γνώσεων.**

β) Το εκπαιδευτικό υλικό περιλαμβάνει τρία Εγχειρίδια:

- Παραδοτέο Β1 «Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για την εμπύχωση κοινωνικών επιχειρηματιών»
- Παραδοτέο Β2 «Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για την εφαρμογή διαδικασιών ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης ως μεθόδου κοινωνικής ένταξης»
- Παραδοτέο Β3 «Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για την εφαρμογή διαδικασιών δικτύωσης κοινωνικών επιχειρηματιών».

2. Το περιεχόμενο και η μεθοδολογία εκπόνησης του Εγχειριδίου

Το ανά χείρας Εγχειρίδιο με τίτλο «**Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για την εφαρμογή διαδικασιών ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης ως μεθόδου κοινωνικής ένταξης**» συνθέτει το Παραδοτέο Β2 της Δράσης A.2.2, που θα χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια δράσεων επιμόρφωσης των στελεχών των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης των Κοιν.Σ.Επ. και των άλλων εμπλεκόμενων φορέων παροχής

υπηρεσιών συμβουλευτικής και θερμοκοιτίδας στα αντικείμενα της εμπύχωσης, της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης και της δικτύωσης των Κοινωνικών Επιχειρηματιών.

Στόχος του Εγχειριδίου είναι να:

- αναλύσει τις διαστάσεις της Ενδυνάμωσης και της Κοινωνικής Ένταξης
- παρουσιάσει πρότυπες μεθοδολογίες κοινωνικής ένταξης.

Από μεθοδολογική άποψη, η εκπόνηση του Εγχειριδίου βασίστηκε σε έρευνα γραφείου κατά την οποία αξιοποιήθηκαν η σχετική βιβλιογραφία, μελέτες, εκθέσεις, και Οδηγοί.

Από άποψη περιεχομένου, η ύλη του Εγχειριδίου διαρθρώνεται σε τρία Θεματικά Κεφάλαια.

Το Πρώτο Κεφάλαιο παρουσιάζει τα βασικά πορίσματα της συζήτησης για τις τεχνικές οριοθέτησης των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ώστε να εκτιμηθούν τα κύρια χαρακτηριστικά προσώπων που θα παραπεμφθούν στην ανάπτυξη δράσεων κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η σχετική ανάλυση αξιοποιεί το πλέγμα των δεικτών μέτρησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που εφαρμόζονται από τις εθνικές διοικήσεις των Κρατών Μελών της ΕΕ.

Το Δεύτερο Κεφάλαιο παρουσιάζει τις βασικές αρχές που διέπουν τις διαδικασίες ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης και αλλαγής της κοινωνικής συμπεριφοράς των ευπαθών ομάδων που θα παραπεμφθούν στην ανάπτυξη δράσεων κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Το Τρίτο Κεφάλαιο αναλύει τα στάδια της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης των ευπαθών ομάδων με βάση τη διάκριση ανάμεσα στις διαδικασίες ανάλυσης, διαλόγου, επιλογής λύσης και επίλυσης προβλήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

1. Η θεωρητική συζήτηση για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια πολυσύνθετη έννοια που περιγράφει μια σύνθετη διαδικασία αποξένωσης των πολιτών από τον κοινωνικό και οικονομικό ιστό μιας χώρας. Διαφοροποιείται από την έννοια της φτώχειας (τόσο στην απόλυτη, όσο και στη σχετική μορφή της), η οποία επικεντρώνεται είτε στην ανεπάρκεια του επιπέδου υλικής ευημερίας⁴, είτε στην αναπαραγωγή εισοδηματικών ανισοτήτων⁵.

Τον Σεπτέμβριο του 2000 ο ΟΗΕ ενέκρινε τη Διακήρυξη της Χιλιετίας⁶, αναλαμβάνοντας τη δέσμευση να μειωθεί δραστικά η απόλυτη φτώχεια σε όλες τις μορφές της με την προώθηση των ακόλουθων αναπτυξιακών στόχων (UN Millenium goals):

Στόχος 1: μείωση της φτώχειας και της πείνας παγκοσμίως

Στόχος 2: εξασφάλιση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για όλους

Στόχος 3: προώθηση της ισότητας των φύλων

Στόχος 4: μείωση της παιδικής θνησιμότητας

Στόχος 5: βελτίωση της περιθάλψης της μητέρας

Στόχος 6: καταπολέμηση του HIV/AIDS, της ελονοσίας και άλλων ασθενειών

Στόχος 7: διασφάλιση βιώσιμου περιβάλλοντος

Στόχος 8: συμμετοχή σε μια παγκόσμια εταιρική σχέση για την ανάπτυξη.

Από δογματική άποψη, η επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων του κοινωνικού αποκλεισμού αναδεικνύει μια ποικιλομορφία αντιλήψεων για τα αίτια και τους παράγοντες του, τυποποιώντας ένα πεδίο αντιπαράθεσης, στο οποίο εμπλέκονται διάφορα επιστημονικά υποδείγματα και συγκρουόμενες πολιτικές ιδεολογίες⁷. Υπό το πρίσμα αυτό, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει δυναμική και εξελίξιμη, τόσο εξαιτίας της έλλειψης ενός κυρίαρχου θεσμικού προτύπου οριοθέτησης (με εξαίρεση χώρες που έχουν υιοθετήσει, όπως η Γαλλία, ειδική νομοθεσία για την καταπολέμηση των διαστάσεων του αποκλεισμού), όσο κυρίως

⁴ Βλ. G. Gilbert, *World Poverty: A Reference Handbook*, 2004 και D. Collins, J. Morduch, S. Rutherford and O. Ruthven, *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on Two Dollars a Day*, 2009.

⁵ Βλ J. H. Haughton and S. R. Khandker, *Handbook on Poverty and Inequality*, 2009.

⁶ United Nations Millennium Declaration" Resolution adopted by the General Assembly, September 2000.

⁷ Για μία επισκόπηση των σχετικών υποδειγμάτων βλ. L. Mead and C. Beem (eds.), *Welfare Reform and Political Theory*, 2005, J. F. Handler, *Social Citizenship and Workfare in the United States and Western Europe - The Paradox of Inclusion*, 2008 και H. Bochel (ed.), *The Conservative Party and Social Policy*, 2011.

εξαιτίας της σύνδεσης του αποκλεισμού με συνθήκες και ανάγκες που διαφοροποιούνται, όπως και στην περίπτωση της φτώχειας, συνεχώς.

Ανεξάρτητα από τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις προσεγγίσεις για την οριοθέτηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναδεικνύει ορισμένα κοινά στοιχεία που συγκροτούν τον σκληρό πυρήνα της έννοιας: α) ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με αυξημένες δυσχέρειες αξιοποίησης της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη και άσκησης των δεξιοτήτων και ικανοτήτων του, β) αντανακλά συνθήκες ανισότητας (εισοδηματικά επίπεδα, επάρκεια σε υλικά αγαθά, κλπ) εξαιτίας γ) παραγόντων που απορρέουν από κοινωνικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές και δ) συνεπάγεται κατά κανόνα την αποξένωση κάποιου ατόμου από την αγορά εργασίας, τους πολιτικούς / νομικούς θεσμούς μιας κοινωνίας, τις υπηρεσίες του Κοινωνικού Κράτους, τα άτυπα δίκτυα στήριξης (οικογένεια, συγγενείς, φίλοι) και την κοινότητα⁸.

Υπό το πρίσμα αυτό, ο αποκλεισμός εμφανίζεται σε περιόδους σώρευσης προβλημάτων που εκδηλώνονται συνήθως με τις ακόλουθες μορφές:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Η οριοθέτηση του κοινωνικού αποκλεισμού

Πεδίο εκδήλωσης	Μορφές εκδήλωσης του κοινωνικού αποκλεισμού
<i>Κοινωνικό πεδίο</i>	Απουσία απασχόλησης Δυσχέρειες πρόσβασης στην εκπαίδευση, την ιατρική περίθαλψη και άλλες υπηρεσίες
<i>Οικονομικό πεδίο</i>	Αδυναμία πρόσβαση στην αγορά εργασίας Αδυναμία πρόσβαση σε κοινούς κοινωνικούς πόρους και δραστηριότητες (κατανάλωση, αποταμίευση, κλπ.)
<i>Πολιτικό πεδίο</i>	Αδυναμία πρόσβασης στους δημοκρατικούς μηχανισμούς λήψης αποφάσεων Μη εξάσκηση εκλογικού δικαιώματος Αδιαφορία ως προς τις δραστηριότητες και εξελίξεις στην τοπική κοινότητα / περιορισμένη συμμετοχή σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών
<i>Νομικό πεδίο</i>	Αδυναμία άσκησης θεμελιωδών δικαιωμάτων Αδυναμία πρόσβασης στη δικαιοσύνη
<i>Πολιτιστικό πεδίο</i>	Αποκλεισμός από διαδεδομένες παραδοσιακές κοινωνικές πρακτικές (που συνδέονται με τη θρησκεία, την γλώσσα και τη εθνικότητα του ατόμου) Εξασθένηση του κοινωνικού δικτύου του ατόμου με αποτέλεσμα να μειώνονται οι άτυπες κοινωνικές επαφές και να αμβλύνονται οι πιθανότητες ανεύρεσης εργασίας Αδυναμία συμμετοχής σε πολιτιστικές δραστηριότητες

⁸ Βλ. D. Mayes, J. Berghman and R. Salais (eds.), *Social Exclusion and Social Policy*, 2001 και J. Hills, J. le Grand and D. Piachaud (eds.), *Understanding Social Exclusion*, 2002.

Η τυποποίηση των βασικών διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού επηρεάζει σε σημαντική έκταση τις διαδικασίες προσδιορισμού των ατόμων που απειλούνται ή εγκλωβίζονται σε συνθήκες αποκλεισμού. Όπως και στην περίπτωση της οριοθέτησης των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών, τα Κράτη Μέλη της Ένωσης δεν εφαρμόζουν ενιαία δεσμευτικά κριτήρια για το χαρακτηρισμό κάποιου προσώπου ως κοινωνικά αποκλεισμένου, αλλά χρησιμοποιούν εθνικά προσανατολισμένους δείκτες που αφορούν ενδεικτικά το ποσοστό οικονομικής επισφάλειας, το επίπεδο εκπαίδευσης, την κατάσταση υγείας, την ικανοποίηση βασικών αναγκών, τη θέση στην αγορά εργασίας και τις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης. Το πλέγμα των πολιτικών / στρατηγικών καταπολέμησης του αποκλεισμού αποτελεί περιεχόμενο του αντίστοιχου εθνικού μοντέλου κοινωνικής ένταξης.

Το πεδίο εφαρμογής των πολιτικών ένταξης στα κράτη της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας επικεντρώνεται κατά κανόνα σε άτομα ή ομάδες⁹ που αντιμετωπίζουν αυξημένους κινδύνους εργασιακού και κοινωνικού αποκλεισμού εξαιτίας των ακόλουθων σωρευτικών ή διαζευκτικών παραγόντων:

- Έλλειψη επαρκών εισοδηματικών πόρων, η οποία οδηγεί όχι απλώς σε αδυναμία εξασφάλισης ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης αλλά και σε προβλήματα επιβίωσης / περιθωριοποίησης / παραβατικής συμπεριφοράς
- Μακροχρόνια ανεργία που δεν καλύπτεται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης
- Γήρας που δεν καλύπτεται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης¹⁰
- Αναπηρία
- Άσχημη κατάσταση υγείας¹¹
- Διαβίωση σε περιοχή με πολλαπλά μειονεκτήματα (υποβαθμισμένες αστικές περιοχές στο πλαίσιο των οποίων συσσωρεύονται και αλληλοτροφοδοτούνται παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού / ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές)
- Ακατάλληλες συνθήκες στέγασης / έλλειψη στέγης
- Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και αναλφαβητισμός
- Έλλειψη σταθερών οικογενειακών δεσμών (π.χ. απροστάτευτα παιδιά)¹²
- Υπερχρέωση¹³

⁹ Για μια συγκριτική επισκόπηση των αντιπροσωπευτικών ομάδων στόχου στην Ευρώπη βλ. E. Apospori and J. Millar (eds.), *The dynamics of social exclusion in Europe*, 2003, G. Lewis (ed.), *Citizenship – Personal lives and social policy*, 2004 και J. Welshman, *Underclass: A History of the Excluded*, 2007.

¹⁰ Βλ. G. Jehoel-Gijsbers and C. Vrooman, *Social exclusion of the elderly - A comparative study of EU Member States*, 2008.

¹¹ Βλ. World Health Organization, *Poverty, social exclusion and health systems in the WHO European Region*, 2010.

¹² Βλ. European Parliament, *Report on promoting social inclusion and combating poverty, including child poverty, in the EU*, 2008 και P. Adamson, *Child well-being in rich countries - A Comparative overview*, 2013.

¹³ Το φαινόμενο της υπερχρέωσης αντιστοιχεί στην αδυναμία των οφειλετών να εξυπηρετήσουν τις απαιτήσεις καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων, που οδηγεί σε

- Διακρίσεις λόγω της ιδιότητας μέλους ομάδων με θρησκευτικές / πολιτιστικές ιδιαιτερότητες¹⁴ (π.χ. Ρομά)¹⁵
- Μετακίνηση σε μία άλλη χώρα με την ιδιότητα αιτούντος άσυλο, αναγνωρισμένου πολιτικού πρόσφυγα ή οικονομικού μετανάστη¹⁶.

Οι ομάδες αυτές αντιστοιχούν στις αποκαλούμενες *ευπαθείς ή ευάλωτες ομάδες* του πληθυσμού, που αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα συμμετοχής στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό. Τα άτομα που χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά αποκλεισμένα βιώνουν, για διάφορους λόγους και σε περισσότερο ή λιγότερο μόνιμη βάση, κάποια σημαντική αποστέρηση και αποξένωση από τους θεμελιώδεις θεσμούς και μηχανισμούς της κοινωνίας¹⁷. Ο κανονιστικός χαρακτηρισμός, όμως, κάποιου ατόμου ως κοινωνικά αποκλεισμένου δεν είναι ενιαίος¹⁸.

Συνήθως εφαρμόζονται δύο διαφορετικά μοντέλα για να θεωρηθεί ότι κάποιο αποκλεισμένο άτομο εντάσσεται στις ομάδες στόχου των δημόσιων πολιτικών ένταξης¹⁹. Το πρώτο μοντέλο επικεντρώνεται σε πρόσωπα χωρίς επαρκείς πόρους²⁰, τα οποία αντιμετωπίζουν καταστάσεις στέρησης, δεν εργάζονται και παραπέμπονται σε δημόσια προγράμματα κοινωνικών παροχών / υπηρεσιών²¹. Εδώ, η τυπολογία των υποκειμένων του αποκλεισμού γίνεται με βάση θεσμικά κριτήρια που προβλέπονται σε νομοθετικά κείμενα και εξειδικεύονται με κανονιστικές διοικητικές πράξεις. Πρόκειται για το *αντικειμενικό – τυπικό κριτήριο* του αποκλεισμού.

καταστάσεις σοβαρής οικονομικής επισφάλειας. Βλ. σχετικά European Commission, *Towards a common operational European definition of overindebtedness*, 2008.

¹⁴ Επομένως, η αναπαραγωγή συνθηκών αποκλεισμού εξαιτίας αντικειμενικών επιλογών των ίδιων των συγκεκριμένων ομάδων αμβλύνει αφενός τις δυνατότητες υπαγωγής τους στο προστατευτικό πεδίο των πολιτικών ένταξης, αφετέρου την αποτελεσματικότητα των σχετικών παρεμβάσεων.

¹⁵ Βλ. S. Lipott, “The Roma as a protected minority? Policies and best practices in the EU”, *Romanian Journal of European Affairs*, 2012, 12(4), σ. 78 και European Roma Information Office, *Discrimination against Roma in the EU in 2012*, 2013.

¹⁶ Βλ. D. Sainsbury, *Welfare States and Immigrant Rights: The Politics of Inclusion and Exclusion*, 2012 και N. Steiner, R. Mason and A. Hayes, *Migration and Insecurity - Citizenship and Social Inclusion in a Transnational Era*, 2012.

¹⁷ Σε νομικό επίπεδο, ο κοινωνικός αποκλεισμός οριοθετείται ως αδυναμία άσκησης βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αποτελώντας σαφώς αντικείμενο των παρεμβάσεων του Κοινωνικού Κράτους. Επομένως, η καταπολέμηση του δεν επιβάλλει μόνο πρωτοβουλίες επιχειρησιακής υφής, αλλά και δράσεις θεσμικής φύσης (σε υπερεθνικό / ή και εθνικό επίπεδο) που θα διασφαλίσουν την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

¹⁸ Βλ. J. Davies, “The social exclusion debate – Strategies, controversies and dilemmas”, *Policy Studies*, 2005, 26(1).

¹⁹ Αντίθετα, η οριοθέτηση των ομάδων στόχου από την αγορά (π.χ. δράσεις Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης) και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (π.χ. δράσεις οργανωμένης φιλανθρωπίας) δεν υιοθετεί πάντοτε αυστηρά κριτήρια επιλεξιμότητας, με αποτέλεσμα την έλλειψη δεσμεύσεων ως προς το προσωπικό και υλικό πεδίο εφαρμογής των σχετικών παρεμβάσεων.

²⁰ Βλ. J. H. Haughton and S. R. Khandker, *Handbook on Poverty and Inequality*, 2009.

²¹ Βλ. A. Barrientos and D. Hulme, *Social Protection for the Poor and the Poorest: Concepts, Policies and Politics*, 2008.

Το δεύτερο μοντέλο επικεντρώνεται σε πρόσωπα που εμφανίζουν χαρακτηριστικά του κινδύνου αποκλεισμού παρά την άσκηση απασχόλησης ή την μη πλήρωση των προϋποθέσεων θεμελίωσης δικαιώματος στη λήψη κοινωνικών παροχών. Εδώ, εντάσσονται, για παράδειγμα, οι εργαζόμενοι φτωχοί, οι μοναχικοί ηλικιωμένοι χωρίς οικονομικά προβλήματα, τα άτομα με αναπηρίες που υφίστανται κοινωνικές και εργασιακές διακρίσεις, οι μονογονεϊκές οικογένειες με υψηλούς εισοδηματικούς πόρους, οι εργαζόμενοι μετανάστες και οι Ρομά. Στις περιπτώσεις αυτές γίνεται λόγος για το *υποκειμενικό κριτήριο* του αποκλεισμού, που δεν συνεπάγεται κατά κανόνα θεμελίωση δικαιώματος στην ένταξη, καθώς αφενός υπερισχύουν άλλα κοινωνικά δικαιώματα (απασχόληση, κοινωνική ασφάλιση) ή ατομικές ελευθερίες (ιδιοκτησία), αφετέρου λόγω δημοσιονομικών περιορισμών και της πίεσης της κοινής γνώμης υιοθετούνται στοχευμένες πολιτικές με αυστηρούς δείκτες επικουρικότητας.

2. Η επιχειρησιακή οριοθέτηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι διατάξεις των Συνθηκών και του παράγωγου κοινοτικού δικαίου (μηχανισμοί που δημιουργούν υποχρεώσεις και θεμελιώνουν δικαιώματα στους Ευρωπαίους πολίτες)²² δεν προωθούν δεσμευτικές παρεμβάσεις των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με την ανάπτυξη, οργάνωση και λειτουργία εθνικών πολιτικών κοινωνικής ένταξης. Και τούτο γιατί σε αντίθεση με τις ρυθμίσεις περί συντονισμού των οικονομικών πολιτικών²³, δεν προβλέπεται καμία δεσμευτική ρύθμιση γενικής εφαρμογής ως προς τις εθνικές δράσεις καταπολέμησης της φτώχειας και του αποκλεισμού, παρά μόνο είτε ειδικές ρυθμίσεις περιορισμένης στόχευσης για τους διακινούμενους πολίτες και εργαζόμενους²⁴ είτε συστάσεις σε επίπεδο κατευθυντήριων αρχών που δεν συνεπάγονται υποχρεώσεις για τα Κράτη Μέλη.

²² Το άρθρο 249 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) προβλέπει ότι:

«1. Η συνήθης νομοθετική διαδικασία συνίσταται στην έκδοση κανονισμών, οδηγιών ή αποφάσεων από κοινού από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, μετά από πρόταση της Επιτροπής. Η εν λόγω διαδικασία ορίζεται στο άρθρο 251.

2. Στις ειδικές περιπτώσεις που προβλέπουν οι Συνθήκες, η έκδοση κανονισμών, οδηγιών ή αποφάσεων από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τη συμμετοχή του Συμβουλίου, ή από το Συμβούλιο με τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνιστά ειδική νομοθετική διαδικασία.

3. Οι νομικές πράξεις που εκδίδονται με νομοθετική διαδικασία αποτελούν νομοθετικές πράξεις.

4. Στις ειδικές περιπτώσεις που προβλέπονται από τις Συνθήκες, οι νομοθετικές πράξεις μπορούν να εκδίδονται μετά από πρωτοβουλία ομάδας κρατών μελών ή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μετά από σύσταση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ή αίτημα του Δικαστηρίου ή της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων».

²³ Βλ. ιδίως Κανονισμός 1467/97 του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997 «Για την επιτάχυνση και τη διασαφήνιση της εφαρμογής της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος», ΕΕ L 209/2.8.1997, Κανονισμός 332/2002 του Συμβουλίου της 18ης Φεβρουαρίου 2002 «Για τη θέσπιση ενός μηχανισμού μεσοπρόθεσμης οικονομικής στήριξης του ισοζυγίου πληρωμών των κρατών μελών», ΕΕ L 53/23.2.2002, Κανονισμός 407/2010 του Συμβουλίου της 11ης Μαΐου 2010 «Για τη θέσπιση ευρωπαϊκού μηχανισμού χρηματοοικονομικής σταθεροποίησης», ΕΕ L 118/12.5.2010, Κανονισμός 1176/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Νοεμβρίου 2011 «Σχετικά με την πρόληψη και τη διόρθωση των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών», ΕΕ L 306/23.11.2011 και Κανονισμός 472/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2013 «Για την ενίσχυση της οικονομικής και δημοσιονομικής εποπτείας των κρατών μελών στη ζώνη του ευρώ τα οποία αντιμετωπίζουν ή απειλούνται με σοβαρές δυσκολίες αναφορικά με τη χρηματοοικονομική τους σταθερότητα», ΕΕ L 140/27.5.2013.

²⁴ Η πλέον αντιπροσωπευτική ρύθμιση αφορά την εξασφάλιση της ίσης μεταχείρισης για την αξιοποίηση εθνικών μέτρων και προγραμμάτων ένταξης, που προωθείται με τη ρήτρα πρόσβασης στα κοινωνικά και φορολογικά πλεονεκτήματα των εθνικών πολιτικών. Η συγκεκριμένη ρήτρα κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στο άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού 1612/68 «Περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της κοινότητας», και πλέον προωθείται από την Οδηγία 2004/38/ΕΚ της 29^{ης} Απριλίου 2004 «Σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών και της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών», ΕΕ L 158/30.4.2004 και τον Κανονισμό 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου

Η έλλειψη γενικών δεσμευτικών ρυθμίσεων οφείλεται στην φύση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας (συμπληρωματικές αρμοδιότητες που ασκούνται υπό το πρίσμα της επικουρικότητας σύμφωνα με το νέο άρθρο 3B της Συνθήκης της Λισσαβόνας)²⁵, προκαλώντας τις ακόλουθες συνέπειες: α) δεν κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε κοινοτικού υπηκόου στην κοινωνική προστασία από τα εθνικά συστήματα ένταξης, β) η αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ διακινούμενων και εθνικών υπηκόων επιτρέπεται μόνο στο έδαφος του Κράτους υποδοχής που χρηματοδοτεί τα σχετικά εθνικά προγράμματα (απαγορεύεται η εξαγωγή των σχετικών παροχών), γ) τα Κράτη Μέλη δεν δεσμεύονται να εφαρμόζουν ενιαίους κανόνες για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή συγκεκριμένων προγραμμάτων ενεργητικής ένταξης (π.χ. γενικά προγράμματα ελαχίστου εισοδήματος).

Οι παρεμβάσεις της Ένωσης για την επικουρική άσκηση συμπληρωματικών αρμοδιοτήτων της στο πεδίο της κοινωνικής ένταξης ενισχύθηκαν επιχειρησιακά μετά την πανηγυρική υιοθέτηση της *Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού* (εφεξής Α.Μ.Σ.) στο *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας* (Μάρτιος 2000), το οποίο ουσιαστικά εξειδίκευσε τη σχετική ρήτρα του άρθρου άρθρο 137 παρ. 2 εδ. γ' της Συνθήκης του Άμστερνταμ. Η Α.Μ.Σ. αποτελεί ένα ιδιαίτερα σύνθετο και πολυδιάστατο εργαλείο που εμφανίζει μια αυτοτελή δυναμική σε σχέση με τις νομοπαραγωγικές δραστηριότητες των κοινοτικών οργάνων (*κοινοτική μέθοδος*) και τις αποκλίσεις της (κοινωνικός διάλογος, λειτουργία των Διαρθρωτικών Ταμείων, μη δεσμευτικές νομικές πράξεις), επιδιώκοντας την προώθηση του συντονισμού των εθνικών πολιτικών χωρίς τη χρήση νομικά δεσμευτικών μηχανισμών (Κανονισμοί και Οδηγίες). Περιλαμβάνει τεχνικές παρακολούθησης και αξιολόγησης των εθνικών δράσεων και προσεγγίζεται ως 'διαδικασία μάθησης για όλους', που σέβεται την εθνική ποικιλομορφία και αξιοποιεί καλές πρακτικές και εμπειρίες²⁶.

2011 «Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης», ΕΕ L 141 της 27.5.2011.

²⁵ Η παρ. 3 του άρθρου 3B ορίζει ότι:

«Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, στους τομείς οι οποίοι δεν υπάγονται στην αποκλειστική της αρμοδιότητα, η Ένωση παρεμβαίνει μόνο εφόσον και κατά τον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη, τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, μπορούν όμως, λόγω της κλίμακας ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα στο επίπεδο της Ένωσης. Τα θεσμικά όργανα της Ένωσης εφαρμόζουν την αρχή της επικουρικότητας σύμφωνα με το Πρωτόκολλο σχετικά με την εφαρμογή των αρχών της επικουρικότητας και της αναλογικότητας. Τα εθνικά κοινοβούλια μεριμνούν για την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται στο εν λόγω Πρωτόκολλο».

²⁶ Βλ. C. De la Porte and P. Pochet (eds.), *Building Social Europe through the Open Method of Coordination*, 2002, J. Zeitlin and P. Pochet (eds.), *The Open Method of Co-ordination in action – The European Employment and Social Inclusion Strategies*, 2005 και M. Daly, "Whither EU Social Policy? An Account and Assessment of Developments in the Lisbon Social Inclusion Process", *Journal of Social Policy*, 2007, 37(1), σ. 1.

2.1. Η θέσπιση κοινών δεικτών μέτρησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2001-2010)

Αναγνωρίζοντας τη σημασία υιοθέτησης ενός κοινά αποδεκτού πλαισίου κοινωνικών δεικτών για την εξέλιξη των παρεμβάσεων στον τομέα της ένταξης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξουσιοδότησε το 2001 την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας να προχωρήσει στην εκπόνηση του πρώτου καταλόγου κοινοτικών δεικτών φτώχειας και αποκλεισμού. Το έργο ανατέθηκε σε μία ειδική υποεπιτροπή της Επιτροπής Κοινωνικής Προστασίας (Indicators Sub-Group), που αξιοποίησε το πλέγμα των δεικτών για την κοινωνική συνοχή της σχετικής Έκθεσης της Επιτροπής προς το Συμβούλιο της Στοκχόλμης²⁷, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε δύο άξονες: ο πρώτος άξονας αφορούσε την επεξεργασία της έννοιας της σχετικής εισοδηματικής φτώχειας (ώστε να σχεδιαστούν κοινοί δείκτες που θα ανταποκρίνονται επαρκώς στις εισοδηματικές διαστάσεις της φτώχειας, όπως η έκταση, η διάρκεια, το επίπεδο, οι μεταβολές κατά την πάροδο του χρόνου καθώς και οι βασικές διαφοροποιήσεις ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, τον τύπο του νοικοκυριού και το είδος της απασχόλησης) και ο δεύτερος άξονας επικεντρωνόταν στα πολυδιάστατα χαρακτηριστικά της φτώχειας (ώστε να κατασκευαστούν κύριοι δείκτες στους τομείς της απασχόλησης, της στέγασης, της υγείας και της εκπαίδευσης που θα συμπλήρωναν τη διερεύνηση των εισοδηματικών παραμέτρων της φτώχειας).

Η Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας δημοσίευσε τελικά τον Οκτώβριο του 2001 την *Έκθεση για τους δείκτες στο πεδίο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού*²⁸, υιοθετώντας δέκα βασικούς (primary indicators) και οκτώ συμπληρωματικούς δείκτες (secondary indicators) που καλύπτουν τις διαστάσεις της φτώχειας, της απασχόλησης, της υγείας και της εκπαίδευσης. Οι σχετικοί δείκτες εγκρίθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λάεκεν το Δεκέμβριο του 2001 και συνοδεύονταν από ένα μεθοδολογικό υπόδειγμα που θα εξασφάλιζε τη συντονισμένη εφαρμογή τους από τα Κράτη Μέλη. Με τον τρόπο αυτό οι εθνικοί σχεδιαστές πολιτικής και τα στελέχη της διοίκησης που ασκούν αρμοδιότητες στο πεδίο της καταπολέμησης του αποκλεισμού απέκτησαν πρόσβαση σε εργαλεία παρακολούθησης και αξιολόγησης των πολιτικών ένταξης υπό το πρίσμα κοινών Ευρωπαϊκών προσεγγίσεων και προτεραιοτήτων.

²⁷ Το παράρτημα της Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης (Μάρτιος του 2001) με τίτλο “Realizing the European Union’s potential: Consolidating and extending the Lisbon Strategy” (COM[2001] 79 final/2) περιείχε τους δείκτες για την κοινωνική συνοχή που είχαν συμφωνηθεί με τα Κράτη Μέλη. Οι δείκτες αυτοί αφορούν τη διανομή εισοδήματος (distribution of income), το ποσοστό φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (poverty rate before and after social transfers), τη διάρκεια της φτώχειας (persistence of poverty), τον αριθμό των ανέργων νοικοκυριών (jobless households), την περιφερειακή συνοχή (regional cohesion), τον αριθμό των ατόμων που εγκαταλείπουν την εκπαίδευση (early school-leavers not in further education or training) και το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας (long-term unemployment rate).

²⁸ Βλ. Social Protection Committee, *Report on Indicators in the field of Poverty and Social Exclusion*, 2001.

Ως κύριοι δείκτες οριοθετήθηκαν:

- Κίνδυνος φτώχειας μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (<60% του διάμεσου εισοδήματος)
- Ανισοκατανομή εισοδήματος (S80/S20)
- Ποσοστό (%) πληθυσμού σε παρατεταμένο κίνδυνο φτώχειας (διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα)
- Βάθους κινδύνου φτώχειας
- Περιφερειακή συνοχή
- Ποσοστό (%) μακροχρόνιας ανεργίας
- Ποσοστό (%) πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά χωρίς πρόσβαση στην απασχόληση
- Πρόωρη αποχώρηση από το σχολείο χωρίς περαιτέρω εκπαίδευση ή κατάρτιση
- Προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση
- Προσωπική κατάσταση υγείας (ίδια αντίληψη)

Ως δευτερεύοντες δείκτες οριοθετήθηκαν:

- Διασπορά από το κατώφλι κινδύνου φτώχειας (60% του διάμεσου εισοδήματος)
- Κίνδυνος φτώχειας με κατώφλι σε σταθερές τιμές για δεδομένη χρονική στιγμή
- Ποσοστό (%) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις
- Ανισοκατανομή εισοδήματος (συντελεστής Gini)
- Ποσοστό (%) πληθυσμού σε παρατεταμένο κίνδυνο φτώχειας (μέσο ισοδύναμο εισόδημα)
- Μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας
- Ποσοστό (%) ιδιαίτερα μακροχρόνιας ανεργίας
- Άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

Από πλευράς μεθοδολογίας η συλλογή των στατιστικών δεδομένων έχει ως εξής:

α) Αξιοποιούνται στοιχεία μιας δειγματοληπτικής έρευνας, η οποία να γίνεται με συγκρίσιμο τρόπο (τόσο όσον αφορά την δειγματοληψία, όσο και το ερωτηματολόγιο) σε όλη την Ευρώπη. Η έρευνα αυτή πρέπει να καλύπτει δειγματοληπτικά το σύνολο του πληθυσμού και να περιέχει συγκρίσιμα ερωτήματα για τις συνιστώσες των δύο στοιχείων που μπορούν να χαρακτηρίσουν την «ευημερία» – το εισόδημα ή την κατανάλωση.

β) Τα στοιχεία εισοδήματος από όλα τα νοικοκυριά της έρευνας (προσαρμοσμένα για το μέγεθος και την σύνθεση του νοικοκυριού) αξιοποιούνται για να παραχθεί μια κατανομή εισοδήματος, ένα στατιστικό εργαλείο που μοιάζει με την κατανομή πιθανοτήτων και ορίζεται μια γραμμή φτώχειας. Κάθε νοικοκυριό που κατατάσσεται κάτω από την γραμμή φτώχειας χαρακτηρίζεται ως φτωχό.

Η γραμμή φτώχειας προσεγγίζει την έννοια της σχετικής φτώχειας, που σχετίζεται με το σχήμα της κατανομής εισοδήματος και στατιστικά ισοδυναμεί με ένα ποσοστό της

διαμέσου (του «εισοδήματος του μεσαίου ανθρώπου»). Στους δείκτες του Λάακεν εκλαμβάνεται ως κεντρική διαχωριστική γραμμή το 60% της διαμέσου της κατανομής εισοδήματος. Η Eurostat αρχικά χρησιμοποιούσε το 50% του μέσου όρου (και όχι της διαμέσου), που συμπτωματικά είναι κοντά στο 60% της διαμέσου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Κοινωνικοί δείκτες στο πεδίο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

Δείκτης 1: Οικονομική Επισφάλεια

Δείκτης 2: Κίνδυνος φτώχειας

Δείκτης 3: Ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος

Δείκτης 4: Παρατεταμένη επισφάλεια

Δείκτης 5: Βάθος του κινδύνου επισφάλειας

Δείκτης 6: Περιφερειακή συνοχή

Δείκτης 7: Ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας

Δείκτης 8: Άτομα σε νοικοκυριά χωρίς πρόσβαση στην απασχόληση (αποκλεισμένοι από την απασχόληση)

Δείκτης 9: Πρόωρη αποχώρηση από το σχολείο

Δείκτης 10: Προσδόκιμο επιβίωσης στη γέννηση

Δείκτης 11: Κατάσταση υγείας

Δείκτης 12: Εναλλακτικές γραμμές επισφάλειας – Διασπορά γύρω από την κεντρική γραμμή επισφάλειας

Δείκτης 13: Επισφάλεια με γραμμή σταθερής αγοραστικής αξίας

Δείκτης 14: Επισφάλεια προ κοινωνικών μεταβιβάσεων

Δείκτης 15: Ανισοκατανομή εισοδήματος – Συντελεστής Gini

Δείκτης 16: Μερίδιο μακροχρόνιας ανεργίας

Δείκτης 17: Ποσοστό ιδιαίτερα μακροχρόνιας ανεργίας

Δείκτης 18: Άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο

Με δεδομένη τη σύνθετη φύση των προβλημάτων της φτώχειας και του αποκλεισμού και την ποικιλομορφία των υποδειγμάτων, πρακτικών και αναλυτικών προσεγγίσεων που υιοθετούν τα Κράτη Μέλη στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας, τα αποτελέσματα της διαδικασίας εκπόνησης κοινωνικών δεικτών κρίνονται ιδιαίτερα

αξιόλογα και ικανοποιητικά²⁹. Και τούτο γιατί όχι μόνο εξασφαλίστηκε συναίνεση για τη χρήση δεκατεσσάρων τελικά δεικτών (που καλύπτουν τα πεδία της εισοδηματικής φτώχειας, της υγείας και της απασχόλησης) αλλά εντοπίστηκαν προτεραιότητες για περαιτέρω έρευνα και ανάλυση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστήριξε ένθερμα το έργο της Επιτροπής Κοινωνικής Προστασίας για τους δείκτες, εφαρμόζοντας μάλιστα την ομάδα δεικτών για τους οποίους εξασφαλίστηκε μια αρχική συμφωνία στην Κοινή Έκθεση για την Κοινωνική Ένταξη του 2002 (βλ. Πίνακα 3).

Η διαμόρφωση των κοινών δεικτών και η χρήση τους στην Κοινή Έκθεση έδωσαν έναυσμα για ιδιαίτερα αναλυτικές συζητήσεις - σε κοινωνικοπολιτικό και τεχνικό επίπεδο - σχετικά με τη βιωσιμότητα, τη λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητά τους. Διατυπώθηκαν αναλυτικές προτάσεις αναθεώρησης των δεικτών³⁰, ενώ κατατέθηκαν σχέδια για την επέκτασή τους στην κάλυψη νέων θεματικών πεδίων³¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Λίστα Δεικτών που χρησιμοποιήθηκαν στην Κοινή Έκθεση για την Κοινωνική Ένταξη του 2002

	Δείκτης	Προσδιορισμός
1.	Δείκτης εισοδηματικής ανισότητας S80/S20	Αναλογία μεταξύ του μεριδίου του εισοδήματος του πλουσιότερου 20% και του φτωχότερου 20%
2.	Συντελεστής Gini	Στατιστική διαφορά του αποτελέσματος της σύγκρισης στρωμάτων του πληθυσμού ανάλογα με το εισοδηματικό τους επίπεδο
3α.	Βαθμός πιθανότητας του κινδύνου της φτώχειας σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο	Άτομα που ζουν σε νοικοκυριά όπου το οικογενειακό εισόδημα είναι κάτω του μέσου εθνικού ισοδύναμου εισοδήματος (οι ομάδες ηλικίας είναι 0-15, 16-24, 25-49, 50-64 και 65+)
3β.	Βαθμός πιθανότητας του κινδύνου της φτώχειας σύμφωνα με την περισσότερο συχνή δραστηριότητα	Άτομα ηλικίας 16+ που ζουν σε νοικοκυριά όπου το οικογενειακό εισόδημα είναι μικρότερο του εθνικού ισοδύναμου μέσου εισοδήματος κατά 60%
3γ.	Βαθμός πιθανότητας του κινδύνου της φτώχειας	Άτομα ηλικίας 16+ που ζουν σε νοικοκυριά όπου το οικογενειακό εισόδημα είναι μικρότερο του εθνικού ισοδύναμου μέσου

²⁹ Βλ. ενδεικτικά A. Atkinson / E. Marlier / B. Nolan, "Indicators and targets for Social Inclusion in the European Union", *Journal of Common Market Studies*, 42, 1, 2004.

³⁰ Βλ. ενδεικτικά P. Feres / H. Immervoll / H. Levy / D. Mantovani / H. Sutherland, Indicators for Social Inclusion in the European Union: How responsive are they to macro-level changes?, Paper prepared for the 27th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth, Durham, 18-24 August 2002.

³¹ Ο E. Marlier, "Setting targets: the use of indicators", EAPN News, 98, 2003, σ. 5 ανακεφαλαιώνει τις κύριες προκλήσεις για την εφαρμογή δεικτών στο πεδίο του αποκλεισμού, υποστηρίζοντας ότι «A key challenge for several Member States will be to make sure that a clear and systematic link is established between the policy (ies) and the related EU/national indicator(s). Again, the use of indicators in the context of the OMC is clearly not a goal in itself but a means to ensure optimal performance monitoring for both national and EU purposes».

	σύμφωνα με τον τύπο του νοικοκυριού	εισοδήματος κατά 60% (1 άτομο νοικοκυριού, κάτω των 30 ετών / 1 άτομο νοικοκυριού, 30-64 / 1 άτομο νοικοκυριού, 65+ / 2 ενήλικες χωρίς εξαρτημένο παιδί- τουλάχιστον ένα άτομο 65+ / 2 ενήλικες χωρίς εξαρτημένο παιδί- και οι δύο κάτω των 65 /άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτημένο παιδί / μονογονεϊκές οικογένειες με 1 τουλάχιστο παιδί / 2 ενήλικες με 1 εξαρτημένο παιδί/ 2 ενήλικες με 2 εξαρτημένα παιδιά / 2 ενήλικες, με 3+ εξαρτημένα παιδιά / άλλα νοικοκυριά με εξαρτημένα παιδιά)
4.	Διαχρονικές μεταβολές της σχετικής φτώχειας	Άτομα που ζουν σε νοικοκυριά όπου το οικογενειακό εισόδημα ήταν κάτω του μέσου ισοδύναμου εθνικού εισοδήματος κατά 40%, 50% και 70%
5.	Ποσοστό κινδύνου φτώχειας σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο	1995X: Ποσοστό κινδύνου της φτώχειας, χρησιμοποιώντας το 60% του ποσοστού του 1995, αυξανόμενο από τον παράγοντα του πληθωρισμού το 1994/95 1996: Ποσοστό κινδύνου της φτώχειας, χρησιμοποιώντας το 60% του αριθμητικού μέσου του 1996 1996X: Ποσοστό κινδύνου της φτώχειας, χρησιμοποιώντας το 60% του ποσοστού του 1995 πολλαπλασιαζόμενο από τον παράγοντα του πληθωρισμού του 1994/96 1997: Κίνδυνος του ορίου της φτώχειας, χρησιμοποιώντας το 60% του μέσου το 1997
6.	Ποσοστό κινδύνου της φτώχειας πριν από τη χορήγηση κοινωνικών παροχών	Αρχικό εισόδημα Αρχικό εισόδημα + ηλικία + επιζώντες
7.	Διάρκεια του κινδύνου της φτώχειας	Άτομα που ζουν σε νοικοκυριά όπου το οικογενειακό εισόδημα ήταν μικρότερο κατά 60% του εθνικού ισοδύναμου μέσου εισοδήματος για τα τελευταία 3 χρόνια
8.	Περιφερειακή συνοχή	Συντελεστής σύγκρισης των ποσοστών απασχόλησης επιπέδου NUTS 2
9.	Ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας	Ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (άτομα που παραμένουν άνεργα περισσότερο από 12 μήνες) στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού
10.	Ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας	Ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (άτομα που παραμένουν άνεργα περισσότερο από 12 μήνες) στο σύνολο των ανέργων
11.	Ποσοστό μακράς ανεργίας	Ποσοστό των ιδιαίτερα μακροχρόνια ανέργων (άτομα που παραμένουν άνεργα περισσότερο από 24 μήνες) στο σύνολο των ανέργων
12.	Άτομα που αποχωρούν από την εκπαίδευση, χωρίς να συμμετέχουν σε προγράμματα μάθησης ή επαγγελματικής κατάρτισης	Ποσοστό στο σύνολο του πληθυσμού των ατόμων ηλικίας 18-24 χρόνων που έχουν παρακολουθήσει την πρώτη εκπαιδευτική βαθμίδα και δεν παρακολουθούν προγράμματα εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης

2.2. Η θέσπιση νέων δεικτών μέτρησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (2010-2020)

Η Στρατηγική ΕΕ 2020 για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη³² αποτελεί το νέο στρατηγικό πλαίσιο πολιτικής της ΕΕ για την περίοδο 2010-2020 (αντικαθιστώντας το σχετικά περιοριστικό πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισσαβόνας 2000-2010)³³, που θέτει τρεις αλληλοενισχυόμενες προτεραιότητες: α) Έξυπνη ανάπτυξη (ανάπτυξη μιας οικονομίας βασιζόμενης στη γνώση και την καινοτομία), β) Διατηρήσιμη ανάπτυξη (προώθηση μιας πιο αποδοτικής στη χρήση πόρων, πιο πράσινης και πιο ανταγωνιστικής οικονομίας), γ) Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς (μια οικονομία με υψηλή απασχόληση που θα επιτυγχάνει κοινωνική και εδαφική συνοχή).

Ως Βασικοί Στόχοι³⁴ της Στρατηγικής έχουν ορισθεί:

α) Το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών πρέπει να αυξηθεί σε τουλάχιστον 75%, μεταξύ άλλων μέσω της μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και της καλύτερης ενσωμάτωσης των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό

β) 3% του ΑΕΠ της ΕΕ πρέπει να επενδύεται σε δραστηριότητες έρευνας και τεχνολογίας

γ) Οι στόχοι του «20/20/20» ως προς το κλίμα/την ενέργεια πρέπει να έχουν επιτευχθεί (περιλαμβανομένης της αύξησης σε 30% του ποσοστού μείωσης των εκπομπών εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν)

δ) Το ποσοστό σχολικής διαρροής πρέπει να είναι μικρότερο από 10% και τουλάχιστον 40% των νέων πρέπει να έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

ε) Ο αριθμός των Ευρωπαίων που ζουν κάτω από τα εθνικά όρια φτώχειας (με βάση τους στατιστικούς δείκτες της Επιτροπής) πρέπει να μειωθεί κατά 20 εκατομμύρια πολίτες.

Ως Θεματικοί Στόχοι της Στρατηγικής έχουν ορισθεί:

1. Ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας
2. Ενίσχυση της πρόσβασης, χρήσης και ποιότητας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών

³² Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής COM(2010) 2020/3.3.2010.

³³ Βλ. European Commission, *Lisbon Strategy evaluation document*, Commission Staff Working Document, SEC(2010) 114/2.2.2010.

³⁴ Το σύστημα παρακολούθησης της υλοποίησης της Στρατηγικής περιλαμβάνει την εκπόνηση *Εθνικών Προγραμμάτων Μεταρρυθμίσεων (ΕΠΜ)* από τα Κράτη Μέλη και την αξιολόγηση τους μέσω της έκδοσης Συστάσεων από το Συμβούλιο. Για τα αποτελέσματα της στατιστικής παρακολούθησης των Στόχων της Στρατηγικής την περίοδο 2011-2013 βλ. Eurostat, *Smarter, greener, more inclusive? - Indicators to support the Europe 2020 Strategy*, 2013.

3. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ), και της αλιείας και των υδατοκαλλιεργειών (για το ΕΤΘΑ)
4. Ενίσχυση της μετάβασης προς την οικονομία χαμηλών εκπομπών ρύπων σε όλους τους τομείς
5. Προώθηση της προσαρμογής στις κλιματικές αλλαγές, της πρόληψης και της διαχείρισης του κινδύνου
6. Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων
7. Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και απομάκρυνση των σημείων συμφόρησης σε σημαντικά δίκτυα υποδομών
8. Προώθηση της απασχόλησης και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων
- 9. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας**
10. Επένδυση στην εκπαίδευση, τις δεξιότητες και στη δια βίου μάθηση
11. Βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

Η Επιτροπή προωθεί επτά *Εμβληματικές Πρωτοβουλίες* που θα ενεργήσουν ως καταλύτες για την αποτελεσματική εκπλήρωση κάθε Βασικού Στόχου:

- «*Ένωση Καινοτομίας*», για τη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης σε χρηματοδοτικά εργαλεία έρευνας και καινοτομίας, ώστε να εξασφαλισθεί ότι οι καινοτόμες ιδέες θα μπορέσουν να μετατραπούν σε προϊόντα και υπηρεσίες που θα δημιουργήσουν ανάπτυξη και θέσεις εργασίας
- «*Νεολαία σε Κίνηση*», για την ενίσχυση των επιδόσεων των εκπαιδευτικών συστημάτων και τη διευκόλυνση της εισόδου των νέων στην αγορά εργασίας
- «*Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη*», για την επίσπευση της ανάπτυξης των υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο υψηλής ταχύτητας και την άντληση οφελών από μια ψηφιακή ενιαία αγορά για νοικοκυριά και επιχειρήσεις.
- «*Μια Ευρώπη που χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τους πόρους*», για την αποσύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης από τη χρήση των πόρων, τη στήριξη της μετάβασης σε οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα, την αύξηση της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τον εκσυγχρονισμό του τομέα των μεταφορών και την ενθάρρυνση της ενεργειακής αποδοτικότητας
- «*Μια βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης*», για τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ιδίως για τις ΜΜΕ, και τη στήριξη της ανάπτυξης μιας ισχυρής και βιώσιμης βιομηχανικής βάσης, ικανής να ασκεί ανταγωνισμό σε παγκόσμιο επίπεδο
- «*Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας*», για τον εκσυγχρονισμό των αγορών εργασίας και την παροχή δυνατοτήτων στους πολίτες μέσω της δια βίου ανάπτυξης δεξιοτήτων με σκοπό την αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και την καλύτερη αντιστοίχιση προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας, μεταξύ άλλων και μέσω της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού

- «Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την καταπολέμηση της Φτώχειας», για τη διασφάλιση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, ώστε να εξαπλωθούν ευρέως τα οφέλη της ανάπτυξης και της απασχόλησης και τα άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού να αποκτήσουν τα μέσα αξιοπρεπούς διαβίωσης και να συμμετάσχουν ενεργά στην κοινωνία.

Η ανάλυση της Στρατηγικής επιβεβαιώνει την επιχειρησιακή ενίσχυση του πεδίου της κοινωνικής ένταξης στο νέο περιβάλλον λειτουργίας της Ένωσης³⁵, καθώς η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού: α) αποτελεί τον Βασικό Στόχο 5 (Μείωση του αριθμού των φτωχών κατά 20 εκ. το 2020), β) αποτελεί τον Θεματικό Στόχο 9 (Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας), γ) προωθείται μέσω της Εμβληματικής Πρωτοβουλίας 7 («Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την καταπολέμηση της Φτώχειας»).

Υπό το πρίσμα αυτό, οι βασικές παρεμβάσεις για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευπαθών ομάδων εντοπίζονται στα ακόλουθα επίπεδα: α) καταπολέμηση του σκληρού πυρήνα της φτώχειας³⁶, β) ανάπτυξη της κοινωνικής καινοτομίας, γ) ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, δ) μείωση της σχολικής διαρροής, ε) ανάπτυξη των κοινωνικών επενδύσεων, στ) κοινωνική προστασία των παιδιών, ζ) κοινωνική ένταξη των Ρομά, η) πρόσβαση σε βασικούς λογαριασμούς πληρωμών (ως εργαλείο καταπολέμησης του χρηματοοικονομικού αποκλεισμού που ανακύπτει από την έλλειψη πρόσβασης σε παραδοσιακές τραπεζικές υπηρεσίες)³⁷. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εφαρμόζει διαδικασίες «εκ των προτέρων αξιολόγησης του κοινωνικού αντίκτυπου» στις πιο σημαντικές πρωτοβουλίες της, εκτιμώντας τον «τρόπο με τον οποίο μία δεδομένη πολιτική μπορεί να επιδράσει σε κοινωνικούς δείκτες όπως η φτώχεια ή ο κοινωνικός αποκλεισμός και να ενταχθεί στην Στρατηγική

³⁵ Για τις κοινωνικές διαστάσεις της Στρατηγικής βλ. ιδίως E. Marlier and D. Natali, *Europe 2020: Towards a More Social EU*, 2010, F. Vandenbroucke, *Europe: The Social Challenge Defining the Union's social objective is a necessity rather than a luxury*, 2012 και J.-C. Barbier, "Tracing the fate of EU "social policy": Changes in political discourse from the "Lisbon Strategy" to "Europe 2020", *International Labour Review*, 2013, 151(4), σ. 377.

³⁶ Στο πλαίσιο της Στρατηγικής Ευρώπη 2020, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έδωσε την δυνατότητα σε κάθε Κράτος Μέλος να επιλέξει το δείκτη που θα χρησιμοποιούσε προκειμένου να διαμορφώσει περαιτέρω την εθνική στοχοθεσία αναφορικά με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η συγκεκριμένη επιλογή των κοινοτικών οργάνων παρέχει στις εθνικές αρχές την απαραίτητη ευελιξία στα πεδία του σχεδιασμού και της υλοποίησης των εθνικών πολιτικών κοινωνικής συνοχής. Επιπλέον, η επιλογή του εθνικού δείκτη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αντανάκλα την σημασία που αποδίδουν οι εκάστοτε εθνικές αρχές σε διαφορετικές πτυχές και εκφάνσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, διαμορφώνοντας εν τέλει, τις προτεραιότητες και την ειδικότερη στοχοθεσία των εθνικών πολιτικών με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την κατανομή των διαθέσιμων πόρων. Βλ. σχετικά P. Copeland and M. Daly, "Varieties of poverty reduction: inserting the poverty and social exclusion target into Europe 2020", *Journal of European Social Policy*, 2012, 3, σ. 273.

³⁷ Βλ. σχετικά European Foundation for Financial Inclusion, *Financial inclusion and new means of payment - Qualitative review in five European countries*, May 2013.

Ευρώπη 2020 για μία έξυπνη και βιώσιμη κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς»³⁸. Σύμφωνα με τα κοινοτικά όργανα, τα Κράτη Μέλη οφείλουν να ενισχύσουν την επιχειρησιακή ικανότητα τους να αξιολογούν τον κοινωνικό αντίκτυπο των πλέων σημαντικών μέτρων και των αποφάσεών τους σχετικά με την στόχευση των δημόσιων δαπανών³⁹, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής να οξύνουν τις κοινωνικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης⁴⁰.

A. Η καταπολέμηση του σκληρού πυρήνα της φτώχειας

Η «Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού»⁴¹ αποτελεί την πλέον σημαντική παρέμβαση για την προώθηση του στόχου της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» περί εξόδου από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, την δεκαετία 2010-2020, τουλάχιστον 20 εκατομμυρίων ανθρώπων. Ο συγκεκριμένος στόχος έχει καθορισθεί από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με βάση τρεις δείκτες: α) το ποσοστό κινδύνου φτώχειας, β) τον δείκτη υλικής στέρησης (*severe material deprivation rate*)⁴² και γ) το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας (*very low work intensity households*)⁴³.

(α) Ο πρώτος δείκτης αφορά το ποσοστό κινδύνου φτώχειας (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις), δηλαδή το ποσοστό ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας.

³⁸ Βλ. ιδίως European Commission, *Developing effective ex ante social impact assessment with a focus on methodology, tools and data resources*, 2011.

³⁹ Βλ. σχετικά European Commission, *2010 Update of the Joint Assessment by the European Commission and the Social Protection Committee of the social impact of the economic crisis and of policy responses*, 16905/26.11.2010, σ. 11.

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά J. Grahl and P. Teague, “Reconstructing the Eurozone: the role of EU social policy”, *Cambridge Journal of Economics*, 2013, 37 και European Commission, *Strengthening the social dimension of the Economic and Monetary Union*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2013)690, 2.10.2013.

⁴¹ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, «Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού - Ένα Ευρωπαϊκό Πλαίσιο για κοινωνική και εδαφική συνοχή», Βρυξέλλες, 16.12.2010, COM(2010) 758 τελικό.

⁴² Η Eurostat υιοθετεί και εφαρμόζει σχετικά τον ακόλουθο ορισμό: “*Severely materially deprived persons have living conditions severely constrained by a lack of resources, they experience at least 4 out of 9 following deprivations items: cannot afford i) to pay rent or utility bills, ii) keep home adequately warm, iii) face unexpected expenses, iv) eat meat, fish or a protein equivalent every second day v) a week holiday away from home, vi) a car, vii) a washing machine, viii) a colour TV, or ix) a telephone*”. Βλ. σχετικά C. T. Whelan and B. Maître, “Understanding material deprivation: A comparative European analysis”, *Research in Social Stratification and Mobility*, 2012, 30(4), σ. 489.

⁴³ Η Eurostat υιοθετεί και εφαρμόζει σχετικά τον ακόλουθο ορισμό: “*People living in households with very low work intensity are people aged 0-59 living in households where the adults work less than 20% of their total work potential during the past year*”.

(β) Ο δεύτερος δείκτης εκτιμά τα επίπεδα διαβίωσης μετρώντας το ποσοστό του πληθυσμού που στερείται τουλάχιστον 4 από ένα κατάλογο 9 αγαθών και υπηρεσιών, και συγκεκριμένα:

- Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών όπως ενοίκιο ή δόση δανείου, πάγιοι λογαριασμοί (ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κλπ.), δόσεις πιστωτικών καρτών ή δόσεις δανείου για οικοσκευή, διακοπές κ.ά., ή αγορές με δόσεις κύριας κατοικίας.
- Οικονομική αδυναμία για πληρωμή μιας εβδομάδας διακοπών.
- Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας.
- Οικονομική αδυναμία για αντιμετώπιση έκτακτων, αλλά αναγκαίων δαπανών αξίας περίπου 540 ευρώ.
- Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν τηλέφωνο (περιλαμβάνεται και το κινητό τηλέφωνο).
- Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση.
- Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν πλυντήριο ρούχων.
- Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο.
- Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση.

(γ) Ο τρίτος δείκτης αφορά το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Ο δείκτης αναφέρεται στο ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 18-59 που διαβιών σε νοικοκυριά που τα μέλη τους εργάστηκαν λιγότερο από 20% της συνήθους απασχόλησης κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους. Η ένταση εργασίας του νοικοκυριού ορίζεται ως ο λόγος μεταξύ του αριθμού των μηνών που όλα τα μέλη εργάζονται κατά το προηγούμενο έτος και του συνολικού αριθμού των μηνών που θα μπορούσαν θεωρητικά να έχουν εργαστεί κατά την ίδια περίοδο. Οικονομικά ενεργά μέλη θεωρούνται τα μέλη του νοικοκυριού ηλικίας 18-59 ετών. Τα νοικοκυριά που αποτελούνται μόνο από μαθητές ή σπουδαστές κ.λπ. κάτω των 25 ετών ή και άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω εξαιρούνται από τον υπολογισμό του δείκτη.

2.3. Η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών

Οι στατιστικές έρευνες της ΕΕ για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC) άρχισαν το 2003 βάσει μιας συμφωνίας μεταξύ της Eurostat, έξι κρατών μελών (Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Ελλάδα, Ιρλανδία και Λουξεμβούργο) και της Νορβηγίας, αντικαθιστώντας το «*Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών*» (European Community Household Panel, ECHP)⁴⁴, προκειμένου να επιτευχθεί η ποιοτική βελτίωση των στατιστικών δεδομένων που αφορούν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

⁴⁴ Η έρευνα «Πάνελ Νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας» (ECHP) ήταν μια ετήσια διαχρονική έρευνα ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών που άρχισε το 1994, ολοκληρώθηκε το 2001 και καλύπτει τις συνθήκες διαβίωσης, το καθεστώς απασχόλησης, την υγεία, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Βλ. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/echp>.

Σκοπός των ερευνών της ΕΕ για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC) είναι η παροχή βασικών δεδομένων για δείκτες σχετικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης, με βάση τον Κανονισμό 1177/2003⁴⁵ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

Η συλλογή των στατιστικών δεδομένων ξεκίνησε επίσημα το 2004 σε 15 χώρες και επεκτάθηκε το 2005 σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ-25, καθώς και στην Ισλανδία και τη Νορβηγία. Η Βουλγαρία και η Τουρκία δρομολόγησαν τις EU-SILC το 2006, η Ρουμανία το 2007, η Ελβετία το 2008, ενώ η Κροατία εισήγαγε την έρευνα το 2010 (τα στοιχεία της Κροατίας για το 2008 και το 2009 βασίζονται σε διαφορετική πηγή δεδομένων – συγκεκριμένα την έρευνα οικογενειακού προϋπολογισμού (ΕΟΠ)). Οι στατιστικές EU-SILC περιλαμβάνουν τόσο μια εγκάρσια όσο και μια διαμήκη διάσταση.

Βασικός στόχος της έρευνας EU-SILC είναι η μελέτη, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών σε σχέση, κυρίως, με το εισόδημα τους. Η έρευνα αποτελεί τη βασική πηγή αναφοράς των συγκριτικών στατιστικών για την κατανομή του εισοδήματος και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συγκρισιμότητα των στοιχείων θεωρείται εξασφαλισμένη, αφού η έρευνα διενεργείται σε όλα τα κράτη μέλη, χρησιμοποιώντας κοινές μεταβλητές και ορισμούς.

Το διαθέσιμο εισόδημα ενός νοικοκυριού καθορίζεται με την άθροιση όλων των νομισματικών εσόδων που λαμβάνει κάθε μέλος του νοικοκυριού από οποιαδήποτε πηγή (συμπεριλαμβανομένων των εισοδημάτων από εργασία, επενδύσεις και κοινωνικές παροχές) – προσαυξανόμενο με τα έσοδα σε επίπεδο νοικοκυριού – με αφαίρεση των φόρων και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλονται. Για να ληφθούν υπόψη οι διαφορές του μεγέθους και της σύνθεσης των νοικοκυριών, το άθροισμα αυτό διαιρείται με τον αριθμό των «ισοδύναμων ενήλικων» με μια πρότυπη κλίμακα (ισοδυναμία), αποκαλούμενη «τροποποιημένη κλίμακα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ΟΟΣΑ», η οποία αποδίδει συντελεστή στάθμισης 1 για τον πρώτο ενήλικα του νοικοκυριού, συντελεστή στάθμισης 0,5 για κάθε άλλο μέλος του νοικοκυριού ηλικίας άνω των 14 ετών και συντελεστή στάθμισης 0,3 για τα μέλη του νοικοκυριού ηλικίας κάτω των 14 ετών. Το μέγεθος που προκύπτει καλείται ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα και αποδίδεται σε κάθε μέλος του νοικοκυριού. Για τους σκοπούς των δεικτών της φτώχειας, το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα υπολογίζεται από το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του κάθε νοικοκυριού διαιρούμενο διά του ισοδύναμου μεγέθους του νοικοκυριού κατά συνέπεια, κάθε άτομο στο νοικοκυριό θεωρείται ότι έχει το ίδιο ισοδύναμο εισόδημα.

Η περίοδος αναφοράς του εισοδήματος είναι σταθερή δωδεκάμηνη περίοδος (όπως κατά το προηγούμενο ημερολογιακό ή φορολογικό έτος) για όλες τις χώρες, με

⁴⁵ Η έρευνα διέπεται από τις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1177/2003 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 16ης Ιουνίου 2003 σχετικά με τις κοινοτικές στατιστικές για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC).

εξαίρεση το Ηνωμένο Βασίλειο, στο οποίο η περίοδος αναφοράς του εισοδήματος είναι το τρέχον έτος της έρευνας, και την Ιρλανδία, στην οποία η έρευνα είναι συνεχής και τα δεδομένα για το εισόδημα συλλέγονται για τους 12 μήνες πριν από την έρευνα.

Το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας ορίζεται ως το ποσοστό των ατόμων με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας (εκφραζόμενο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης - ΜΑΔ), που καθορίζεται στο 60 % του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Σύμφωνα με αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας υπολογίζεται σε σχέση με την κατάσταση σε κάθε κράτος μέλος της ΕΕ παρά με την εφαρμογή κοινού κατώτατου ορίου. Το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας μπορεί να εκφραστεί πριν ή μετά τη χορήγηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, καθώς η διαφορά εκφράζει τον υποθετικό αντίκτυπο των εθνικών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση του κινδύνου φτώχειας. Η συνταξιοδότηση και οι συντάξεις επιζώντων υπολογίζονται ως εισόδημα πριν από τις μεταβιβάσεις και όχι ως κοινωνικές παροχές. Διάφορες αναλύσεις του εν λόγω δείκτη διατίθενται, για παράδειγμα, κατά ηλικία, φύλο, επαγγελματική κατάσταση, τύπο νοικοκυριού ή επίπεδο εκπαίδευσης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο δείκτης δεν μετρά πλούτο, αλλά συνιστά σχετικό μέτρο του σημερινού χαμηλού εισοδήματος (σε σύγκριση με άλλα άτομα στην ίδια χώρα), που δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Το σύνολο για την ΕΕ-27 είναι ο μέσος όρος των επιμέρους εθνικών δεδομένων σταθμισμένος βάσει του πληθυσμού.

2.4. Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών

Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών – ΕΟΠ (Household Budget Survey) είναι μία στατιστική έρευνα με την οποία συγκεντρώνονται πληροφορίες από αντιπροσωπευτικό δείγμα νοικοκυριών για τη σύνθεσή τους, την απασχόληση των μελών τους, τις συνθήκες στέγασης και, κυρίως, για τις δαπάνες διαβίωσής τους, καθώς και για τα εισοδήματά τους. Οι πληροφορίες για τις δαπάνες που συγκεντρώνονται από τα νοικοκυριά είναι πολύ αναλυτικές. Δεν συγκεντρώνονται, δηλαδή, πληροφορίες για κατηγορίες δαπανών συνολικά, όπως «δαπάνες διατροφής», «είδη ένδυσης – υπόδησης», «δαπάνες για υγεία» κ.λπ., αλλά για καθεμία δαπάνη χωριστά, π.χ. ψωμί άσπρο, γάλα νωπό πλήρες, μοσχάρι νωπό κ.λπ., υποδήματα ανδρικά, γυναικεία κ.λπ. ή μικροβιολογικές εξετάσεις, φάρμακα κ.λπ. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

- η εξακρίβωση του επιπέδου και της κατανομής των εισοδημάτων των νοικοκυριών (κατά τύπο νοικοκυριού, κοινωνικο-οικονομική θέση, οικονομική κατάσταση νοικοκυριού κ.λπ.).
- η μελέτη του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού μέσω του καταρτισμού διαφόρων κοινωνικο-οικονομικών δεικτών.
- η εξακρίβωση της διάρθρωσης των δαπανών των νοικοκυριών στα διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (κατ' επέκταση η αναθεώρηση του καλαθιού της νοικοκυράς και των συντελεστών στάθμισης του Τιμαριθμικού Δείκτη).

Οι πληροφορίες για τις δαπάνες που συγκεντρώνονται από τα νοικοκυριά είναι πολύ αναλυτικές καθώς βασίζονται στη λεπτομερή καταγραφή των ειδών (αγαθών και υπηρεσιών) σύμφωνα με τη διεθνή ταξινόμηση COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose) και περιλαμβάνονται όλα τα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνονται από τα νοικοκυριά. Οι βασικές δαπάνες που περιλαμβάνονται στην κατασκευή του καλαθιού των εύλογων δαπανών διαβίωσης των νοικοκυριών είναι οι εξής:

- **Όλες οι δαπάνες διατροφής** (δημητριακά, γαλακτοκομικά προϊόντα, κρέας, ψάρια, έλαια και λίπη, φρούτα, λαχανικά, γλυκά κ.λπ.) **και των μη αλκοολούχων ποτών** (καφές, τσάι, κακάο, μεταλλικά νερά, αναψυκτικά, χυμοί φρούτων κ.λπ.) καθώς και **έξοδα σε καντίνες και κυλικεία εργασίας, σχολείων, πανεπιστημίων, γραφείων** (καφέδες, αναψυκτικά, χυμοί, σάντουιτς, τοστ, τυρόπιτες, γλυκά κ.λπ.)
- **Όλες οι δαπάνες ένδυσης και υπόδησης** (αγορά ειδών ένδυσης και υπόδησης (ανδρικά, γυναικεία, παιδικά) καθώς και οι επιδιορθώσεις αυτών.)
- **Όλες οι δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία** (ηλεκτρισμός, ύδρευση, θέρμανση, υλικά και υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής της κατοικίας.)
- **Όλα τα έξοδα κίνησης, συντήρησης και επισκευής μεταφορικών μέσων** (καύσιμα, λιπαντικά, ανταλλακτικά, σέρβις κτλ) καθώς και **τα ασφάλιστρα αυτοκινήτου-μηχανής.**
- **Όλες οι δαπάνες χρήσης αστικών και υπεραστικών μέσων μαζικής μεταφοράς** (λεωφορεία, τρόλεϊ, ταξί, τρένα, τραμ, μετρό, επιβατικά πλοία κ.λπ.)
- **Δαπάνες που σχετίζονται με την επισκευή και τη συντήρηση των διαρκών αγαθών οικιακής χρήσης** (έπιπλα, οικιακές συσκευές, κ.λπ.)
- **Όλα τα αγαθά για τη συνήθη οικιακή κατανάλωση** (σαπούνια, απορρυπαντικά, είδη καθαρισμού, σκούπες, χαρτιά υγείας, χαρτομάντηλα, κ.λπ.)
- **Δαπάνες αγαθών και υπηρεσιών ατομικής καθαριότητας και καλλωπισμού** (κομμωτήρια, κουρέια, ξυριστικές μηχανές, ξυραφάκια, οδοντόβουρτσες, οδοντόκρεμες, αρώματα, κολόνιες, καλλυντικά, αποσμητικά, σαπούνια μπάνιου, σαμπουάν κλπ) **και λοιπά προσωπικά είδη** (τσάντες, πορτοφόλια, γυαλιά ηλίου, ομπρέλες κτλ) **καθώς και δαπάνες σχετικά με τα κατοικίδια ζώα** (τροφές, λουριά, κ.λπ.)
- **Δαπάνες σχετικά με την ενημέρωση και τη μόρφωση** (βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, είδη χαρτοπωλείου, γραφική ύλη, τετράδια, μολύβια, στυλό, κ.λπ.)
- **Όλες οι δαπάνες υπηρεσιών τηλεφωνίας και ταχυδρομικών υπηρεσιών** (λογαριασμοί σταθερού τηλεφώνου, κινητού τηλεφώνου, internet, ταχυδρομείων κ.λπ.)
- **Δαπάνες ειδών και υπηρεσιών υγείας** (φάρμακα, παυσίπονα, επίδεσμοι, γάζες, θερμομέτρα, ιατρικές υπηρεσίες κάθε ειδικότητας, οδοντιατρικές υπηρεσίες, κτηνιατρικές υπηρεσίες κ.α.)

- **Όλες οι δαπάνες υπηρεσιών εκπαίδευσης** (παιδικοί σταθμοί, φροντιστήρια, ξένες γλώσσες, εκπαιδευτικές εκδρομές κ.λπ.)
- **Δαπάνες υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας** (γηροκομεία, ιδρύματα και σχολεία για άτομα με ειδικές ανάγκες, βρεφονηπιακών (παιδικών) σταθμών, παιδότοποι κ.λπ.)
- **Δαπάνες για λοιπές οικονομικές υπηρεσίες** (αμοιβές φοροτεχνικών, διοικητικά τέλη, αμοιβές δικηγόρων, αμοιβές συμβολαιογράφων, συνδρομές σε επαγγελματικά σωματεία, ενώσεις, κ.λπ.)

Όλα τα ανωτέρω περιλαμβάνονται στην **1^η ομάδα** δαπανών που θεωρούνται οι πιο βασικές για τη διαβίωση του νοικοκυριού. Παράλληλα παρέχεται ο προσδιορισμός της δαπάνης κάθε νοικοκυριού εάν ληφθούν υπόψη επιπλέον τρεις ομάδες/κατηγορίες δαπανών. Η **2^η ομάδα** δαπανών περιλαμβάνει επιπλέον δαπάνες εστίασης (έξοδα σε εστιατόρια, ταβέρνες, πιτσαρίες, καφενεία, μπαρ κ.λπ.) και η **3^η ομάδα** δαπανών περιλαμβάνει επιπλέον:

- Δαπάνες για την αγορά διαρκών αγαθών και συσκευών (έπιπλα, ηλεκτρικές συσκευές, οικιακά σκεύη, συσκευές τηλεφώνου, τηλεοράσεις, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, φωτογραφικές μηχανές, κ.λπ.)
- Δαπάνες για την αγορά μεταφορικών μέσων (αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες, κ.λπ.).

Η **4^η ομάδα** δαπανών περιλαμβάνει επιπλέον:

- Δαπάνες για κατανάλωση αλκοολούχων ποτών (ουίσκι, βότκα, σαμπάνια, κρασί, μπίρα, κ.λπ.)
- Δαπάνες για τσιγάρα και καπνό.
- Δαπάνες για αεροπορικές μετακινήσεις.
- Δαπάνες για τουριστικές υπηρεσίες (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, ομαδικά ταξίδια, κ.λπ.)
- Δαπάνες για υπηρεσίες αναψυχής, πολιτισμού και αθλητισμού (γυμναστήρια, εισιτήρια αθλητικών αγώνων, θέατρα, κινηματογράφοι, συναυλίες, κ.λπ.)

Στον υπολογισμό των εύλογων δαπανών διαβίωσης λαμβάνονται υπόψη μόνο οι πραγματικές δαπάνες που προέρχονται από αγορές και όχι οι τεκμαρτές δαπάνες από λοιπούς τρόπους κτήσης (δική του παραγωγή, δική του επιχείρηση, άλλες πηγές κ.λπ.). Επίσης ελήφθησαν υπόψη έξοδα που σχετίζονται με κοινωνικές υπηρεσίες που παρέχονται από το κράτος (δηλαδή εθνικού συστήματος υγείας, δημόσια σχολεία κ.λπ.) και εξαιρούνται εναλλακτικές επιλογές που παρέχονται από τον ιδιωτικό τομέα, καθώς και αγορές πολυτελών ειδών. Συνεπώς στο υπολογισμό των εύλογων δαπανών διαβίωσης δεν προσμετρώνται:

- **Δαπάνες για αγορά ειδών πολυτελείας** (κοσμήματα, πολύτιμοι λίθοι, ρολόγια, κ.λπ.) και υπηρεσιών πολυτελείας (υπηρεσίες οικιακών βοηθών, μπέμπυ-σίτερς, καθαριστηρίων κ.λπ.) καθώς και έξοδα τυχερών παιγνίων (λαχεία, καζίνο κ.λπ.)
- **Δαπάνες για ιδιωτικά σχολεία.**

- **Δαπάνες για ιδιωτική νοσοκομειακή περίθαλψη.**
- **Δαπάνες για ιδιωτική ασφάλιση** (υγείας, κατοικίας, κ.λπ.)

Επιπλέον, στο καλάθι των εύλογων δαπανών διαβίωσης δεν προσμετρώνται οι δόσεις δανείου για τους δανειολήπτες, και αντίστοιχα το ενοίκιο για τους ενοικιαστές και το τεκμαρτό ενοίκιο για τους ιδιοκτήτες, καθώς οι εύλογες δαπάνες διαβίωσης αναφέρονται στα υπόλοιπα έξοδα που κάνει ένα νοικοκυριό πέραν αυτών που απαιτούνται για την εξασφάλιση κατοικίας. Συνεπώς για όσους καταβάλλουν ενοίκιο, στα παραπάνω ποσά προστίθεται το ποσό του ενοικίου για την εξασφάλιση πρώτης κατοικίας με βάση τα προσκομισθέντα αποδεικτικά στοιχεία.

Με βάση την ανωτέρω κατασκευή του καλαθιού των δαπανών, εκτιμούνται στατιστικά υποδείγματα με ερμηνευτικές μεταβλητές βασισμένες σε επιστημονικά κριτήρια ως προς τους προσδιοριστικούς παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο δαπανών ενός νοικοκυριού και στην ανάγκη να προσδιοριστούν σαφείς, απλές και κατανοητές κατευθυντήριες γραμμές προς τις τράπεζες και τους δανειολήπτες.

Συνοπτικά οι ερμηνευτικές μεταβλητές που χρησιμοποιούνται μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- **δημογραφικά κριτήρια** (μέγεθος νοικοκυριού, αριθμός τέκνων κ.λπ.),
- **το είδος της κατοικίας** (ιδιοκατοίκηση, ενοίκιο, δάνειο κ.λπ.) και
- **γεωγραφικά κριτήρια** (επίπεδο αστικότητας, γεωγραφική θέση κ.λπ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

1. Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα **φτώχειας**⁴⁶ και **κοινωνικού αποκλεισμού**⁴⁷, που οδηγούν σε συνθήκες περιθωριοποίησης και κοινωνικής απομόνωσης ενός ιδιαίτερα σημαντικού τμήματος του πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά, οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις και η αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας προκαλούν αβεβαιότητα στους εργαζόμενους αλλά και στα άτομα που αποκλείονται από παραγωγικές δραστηριότητες. Έτσι, όμως, εμφανίζονται νέοι κίνδυνοι που θέτουν υπό αμφισβήτηση τόσο το αίσθημα συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή κοινωνία όσο και τις παραδοσιακές αντιλήψεις για το ρόλο του κράτους πρόνοιας.

Υπό το πρίσμα αυτό, τα σύγχρονα συστήματα κοινωνικής ένταξης των **ευπαθών ομάδων** του πληθυσμού⁴⁸ χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο διαδικασίες **ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης**, με πλέον αντιπροσωπευτικά τα υποδείγματα του κλάδου της **κοινωνικής εργασίας** για την ολοκληρωμένη υποστήριξη ατόμων που βιώνουν διακρίσεις και εμφανίζουν συναισθήματα χαμηλής αυτοεκτίμησης⁴⁹. Η τεχνική της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης επιδιώκει να βοηθήσει τα άτομα να αποκτήσουν τη δύναμη της διαβουλευτικής δράσης, μειώνοντας την επίδραση των κοινωνικών ή προσωπικών εμποδίων, με την αύξηση της ικανότητας και της αυτοπεποίθησής τους⁵⁰. Παράλληλα μπορεί να υποστηρίξει τα άτομα να ανακαλύψουν και να αναπτύξουν την ικανότητά τους να επιτύχουν καθορισμένους στόχους⁵¹.

2. Ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση και αλλαγή της κοινωνικής συμπεριφοράς

Η προσέγγιση της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης προσπαθεί να ενσωματώσει δύο θεωρίες (την κοινωνική και την κλινική), προκειμένου να απελευθερώσει τις

⁴⁶ Η «φτώχεια» προσεγγίζεται ως μία κατάσταση αποστέρησης αγαθών και υπηρεσιών και προσδιορίζεται είτε ως απόλυτη φτώχεια (αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών, όπως διατροφή, στέγαση, ρουχισμός, συνθήκες υγιεινής), είτε ως σχετική φτώχεια (εισοδηματική ανισότητα).

⁴⁷ Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» προσεγγίζεται ως σώρευση ποικίλων μορφών στέρησης, οι οποίες περιλαμβάνουν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τις άσχημες συνθήκες υγείας, την έλλειψη στέγης, την απουσία οικογενειακής στήριξης, την αδυναμία συμμετοχής στον κοινωνικό και πολιτιστικό ιστό και την έλλειψη απασχόλησης.

⁴⁸ Για τη σχετική οριοθέτηση βλ. το Κεφάλαιο Α' του Εγχειριδίου.

⁴⁹ Βλ. F. Turner, *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*, 1996.

⁵⁰ Βλ. M. Payne, *Modern Social Work Theory*, 2005.

⁵¹ Βλ. A. Moula and H. A. Rasi, "Empowering Marginalized People by Maximizing Reflective Intelligence: A Pragmatist Problem Solving Approach", *Social Sciences*, 2014, 3, σελ. 189-198.

ανθρώπινες ικανότητες. Παράλληλα επιδιώκει να βοηθήσει τα άτομα να αποκτήσουν τη δύναμη της διαβουλευτικής δράσης, μειώνοντας την επίδραση των κοινωνικών ή προσωπικών εμποδίων, με την αύξηση της ικανότητας και της αυτοπεποίθησής τους.

2.1. Γνωστικές συμπεριφορικές παρεμβάσεις

Κατά τα τελευταία χρόνια, οι γνωστικές συμπεριφορικές παρεμβάσεις αποτελούν δημοφιλείς προσεγγίσεις μεταξύ των επαγγελματιών στην ψυχολογία και την κοινωνική εργασία. Οι γνωστικές συμπεριφορικές προσεγγίσεις προέρχονται από τις θεωρίες μάθησης και τη συμπεριφορική θεραπεία, καθώς και τις γνωστικές θεωρίες. Η θεωρία της μάθησης επικεντρώνεται στην μάθηση νέων συμπεριφορών για να καλύψουν τις ανάγκες και τα προβλήματα των ατόμων. Σύμφωνα με τη γνωστική συμπεριφορική προσέγγιση, μια μεταβαλλόμενη διαδικασία συμβαίνει όταν τα άτομα μαθαίνουν πώς να σκέφτονται με διαφορετικό τρόπο και να ενεργούν με βάση αυτή τη μάθηση. Ορισμένες παρεμβάσεις στη γνωστική συμπεριφορική θεραπεία δίνουν έμφαση στην ενίσχυση της θετικής συμπεριφοράς ή στη μείωση της αρνητικής και άλλοι εστιάζουν στη μάθηση γνωστικών δεξιοτήτων για την αξιολόγηση και την αλλαγή των πεποιθήσεων των ανθρώπων.

Η αντιμετώπιση είναι μια διαδικασία αλλαγής της γνωστικής συμπεριφοράς για τη διαχείριση συγκεκριμένων εξωτερικών ή / και εσωτερικών αιτημάτων που αμφισβητούν ή υπερβαίνουν τα άτομα. Οι διαδικασίες αντιμετώπισης καθορίζονται εν μέρει από τους ανθρώπους, δηλαδή την υγεία και την ενέργεια, τις θετικές πεποιθήσεις, τη δεξιότητα επίλυσης προβλημάτων, τις κοινωνικές δεξιότητες, την κοινωνική υποστήριξη και τους υλικούς πόρους αλλά και οι περιορισμοί που μετριάζουν την χρήση αυτών. Οι περιορισμοί αυτοί θα μπορούσαν να είναι προσωπικοί ή προερχόμενοι από το περιβάλλον. Συγκεκριμένα, οι περιορισμοί αναφέρονται σε πολιτιστικές αξίες και πεποιθήσεις που απαγορεύουν ορισμένους τύπους συμπεριφοράς. Ωστόσο, η αξιολόγηση της αντιμετώπισης μπορεί να βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που μπορεί να είναι αποτελεσματικό σε μία κατάσταση, αλλά όχι σε μια άλλη.

Οι στρατηγικές αντιμετώπισης βασίζονται σε τρεις θεωρίες:

- ❖ αντιμετώπιση εστιασμένη στο πρόβλημα,
- ❖ αντιμετώπιση εστιασμένη στο συναίσθημα και
- ❖ αντιμετώπιση εστιασμένη στο νόημα.

Η αντιμετώπιση εστιασμένη στο πρόβλημα αφορά την αντιμετώπιση του προβλήματος που προκαλεί δυσφορία και επικεντρώνεται σε στρατηγικές που απευθύνονται στο περιβάλλον.

Η αντιμετώπιση εστιασμένη στο συναίσθημα έχει ως στόχο την βελτίωση των αρνητικών συναισθημάτων που σχετίζονται με το πρόβλημα.

Η αντιμετώπιση εστιασμένη στο νόημα χρησιμοποιείται για την διαχείριση της έννοιας μιας κατάστασης. Αυτές οι στρατηγικές έχουν επίκεντρο τις πεποιθήσεις, τις αξίες και τους στόχους του ανθρώπου.

Οι στρατηγικές εστιασμένη στο συναίσθημα και στο νόημα είναι σημαντικές όταν οι άνθρωποι έχουν να αντιμετωπίσουν περιπτώσεις κατά τις οποίες έχουν λιγότερο έλεγχο, όπως μία εθνική οικονομική κρίση.

2.2. Η θεραπεία της ελπίδας

Η ελπίδα θεραπείας αναφέρεται σε διάφορες αρχές:

(α) ημι-δομημένη και σύντομη μορφή θεραπείας στην οποία εστιάζεται στην διευκρίνιση του στόχου και την επίτευξη βασικών προτεραιοτήτων (ο ειδικός παρουσιάζει ιστορικά πρότυπα ελπιδοφόρας σκέψης μέσω της επιθυμητής αντίληψης, συμπεριφοράς και συναισθηματικής αλλαγής)

(β) εκπαιδευτική διαδικασία κατά την οποία ο στόχος είναι να διδαχθούν οι ενδιαφερόμενοι τη διαχείριση δυσκολιών για την επίτευξη του στόχου και

(γ) αλλαγή που ξεκινάει από το γνωστικό επίπεδο, με επίκεντρο την ενδυνάμωση των ενδιαφερομένων μέσω συγκεκριμένης στρατηγικής της σκέψης.

2.3. Η Ψυχοκοινωνική Παρέμβαση

Οι ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις περιλαμβάνουν διαδικασίες που αφορούν τη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη ενός πρόσωπου και την αλληλεπίδραση του με το κοινωνικό περιβάλλον. Αυτές οι παρεμβάσεις αντιμετωπίζουν μια ποικιλία διαδικασιών, όπως τη συμβουλευτική τραύματος, τα προγράμματα εκπαίδευσης για την ειρήνη, δεξιότητες ζωής, καθώς και πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση αυτοεκτίμησης.

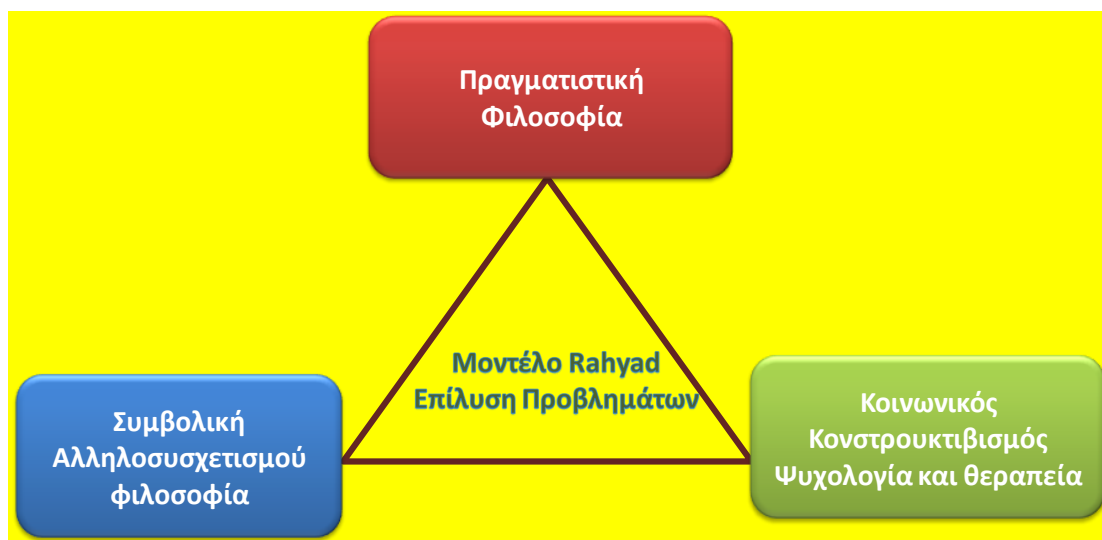
Η γνωστική συμπεριφορική και οι κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν το πώς οι άνθρωποι προσαρμόζονται στις προκλήσεις και στην αλληλεπίδραση με ένα στοιχείο του κοινωνικού περιβάλλοντος. Οι ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις θα μπορούσαν να είναι αποτελεσματικές όχι μόνο για τον έλεγχο των καταστάσεων και την επίλυση των προβλημάτων, αλλά επίσης και για την αποκατάσταση της αίσθησης του αυτοελέγχου, την προσωπική αποτελεσματικότητα, και την ενεργό συμμετοχή⁵².

Η ψυχοκοινωνική παρέμβαση που εστιάζει στην ανάπτυξη γνωστικών ικανοτήτων, στην επίλυση προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων, μπορεί να βασισθεί στο **μοντέλο Rahyab**⁵³, το οποίο συνδέει τη θεωρία και την πρακτική στην κοινωνική εργασία. Το θεωρητικό πλαίσιο του μοντέλου Rahyab αποτελείται από μια διεπιστημονική βάση γνώσεων που περιλαμβάνει τη πραγματιστική φιλοσοφία, τη συμβολική αλληλεπίδραση της κοινωνιολογίας, την κοινωνική ψυχολογία του κονστρουκτιβισμού και την ενδυνάμωση της κοινωνικής εργασίας (Σχήμα 1).

⁵² Βλ. H. Antoni, “Psychosocial intervention effects on adaptation, disease course and biobehavioral processes in cancer”, *Brain, Behavior, and Immunity*, 2013, 30, σελ. 888–898.

⁵³ Rahyab σημαίνει να βρει το δρόμο του στη ηεπερσική γλώσσα.

Σχήμα 1. Το μοντέλο Rahyab

Το μοντέλο επίλυσης προβλημάτων Rahyab είναι ένας χάρτης πορείας και κατασκευάστηκε με σκοπό την ενδυνάμωση προσανατολισμένη στην παρέμβαση και στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Συνδέει την ανάπτυξη συγκεκριμένων προσωπικών ικανοτήτων με διαφορετικές προσεγγίσεις επίλυσης προβλημάτων και με τα μέσα για την κινητοποίηση των πόρων στο περιβάλλον. Ο γενικός στόχος του μοντέλου είναι να δημιουργήσει γνώση και συναίσθηση στα άτομα που το χρησιμοποιούν αυτό. Το Rahyab είναι ένα μοντέλο προσωπικής ενδυνάμωσης, που θεωρεί ότι τα άτομα που ζουν σε οικογένειες και άλλα κοινωνικά πλαίσια θα πρέπει να είναι σε θέση να διαχειριστούν πολλές σχέσεις.

Η ενδυνάμωση αναφέρεται επίσης ως ψυχοκοινωνική παρέμβαση, η οποία αφορά α) την αλλαγή στη μάθηση η οποία πρέπει να ξεκινήσει με σεβασμό για την κατανόηση του ατόμου, β) τη σταδιακή αλλαγή των αντιλήψεων του ατόμου που περιλαμβάνουν την ατομική ταυτότητα, και γ) την ολοκλήρωση των παλαιών και νέων ιδεών.

Το μοντέλο Rahyab αποτελείται από πέντε βήματα επίλυσης των προβλημάτων, που συνοψίζονται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Το μοντέλο Rahyab

Βήματα	Ικανότητες για ανάπτυξη	Βήματα στην επίλυση προβλημάτων
1 ^ο	Οργανώστε τις σκέψεις και τα συναισθήματα μέσω της αφήγησης ή της γραφής	<p><i>Ορίστε την κατάσταση και προσδιορίστε το πρόβλημα.</i></p> <p>Μπορείτε να μιλήσετε με έναν φίλο ή ένα μέλος της οικογένειας, ωστόσο εσείς αποτελεί τον τε ο εμπειρογνώμονα της δική σας κατάσταση.</p> <p>Έχετε ζήσει τη ζωή σας και να έχετε βιώσει αλλαγές της.</p> <p>Μπορείτε να περιγράψετε το πρόβλημα γράφοντας το. Ταυτόχρονα αναγνωρίστε πώς οι σκέψεις και τα συναισθήματά σας είναι που εμπλέκονται στην κατάσταση προσπάθειας να το καθορίσετε.</p> <p>Είναι επίσης σημαντικό να έχετε εξετάσει τις σχέσεις με τα μέλη της οικογένειας, φίλους, κλπ που παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη ζωή σας.</p>
2 ^ο	Προσδιορίστε τις επιθυμίες, δυνάμεις, και απαραίτητες αλλαγές	<p><i>Προσδιορισμός της (α) επιθυμητής κατάστασης σας, (β) των δυνατών σας σημείων και (γ) ότι αποτελεί τη προβληματική κατάσταση που θέλετε να αλλάξετε.</i></p> <p>Σκεφτείτε πώς τα συναισθήματα σχετίζονται με τις επιθυμίες σας.</p> <p>Τι αισθάνεσαι όταν σκάψτε για τις αλλαγές που θέλετε να κάνετε.</p> <p>Εξετάστε τις σχέσεις σας με τα μέλη της οικογένειας, τους φίλους κλπ. Πώς αυτοί οι άνθρωποι επηρεάζουν τις επιθυμίες σας. Όταν σκάψτε τις απαραίτητες αλλαγές, ποιο ρόλο μπορούν να παίξουν οι άνθρωποι αυτοί.</p> <p>Θα πρέπει επίσης να σκεφτείτε πώς αυτές οι αλλαγές μπορούν να επηρεάσουν τις ζωές των άλλων ανθρώπων.</p>
3 ^ο	Εξετάστε τις διάφορες εναλλακτικές λύσεις	<p><i>Φανταστείτε και χαρτογραφήστε διάφορες πιθανές εναλλακτικές λύσεις.</i></p> <p>Σκεφτείτε συστηματικά για το ποια εναλλακτική λύση μπορεί να σας βοηθήσει να περάσετε από την προβληματική κατάσταση προς την επιθυμητή κατάσταση.</p> <p>Αυτό περιλαμβάνει : (α) πιθανές συνέπειες της κάθε εναλλακτικής λύσης, (β) πόροι που θα</p> <p>χρησιμοποιήσετε για να συνειδητοποιήσουμε την επιλεγείσα εναλλακτική λύση, και (γ) τα εμπόδια τις κάθε εναλλακτικής λύσης.</p> <p>Σκεφτείτε:</p> <p>A) Τα συναισθήματά σας / συναισθήματα σε σχέση με αυτές τις διάφορες εναλλακτικές λύσεις,</p> <p>B) Πώς κάθε εναλλακτική λύση μπορεί να επηρεάσει τις ζωές των άλλων, και ποιό ρόλο</p> <p>μπορούν οι άλλοι να διαδραματίσουν στην υλοποίηση κάθε εναλλακτικής λύσης. Κάποια άτομα μπορεί να είναι πόρος για την υλοποίηση μιας εναλλακτικής ή μπορεί να είναι ένα εμπόδιο.</p> <p>Πώς οι αξίες σας συσχετίζονται με διάφορες εναλλακτικές λύσεις. Είναι ζωτικής σημασίας να</p> <p>γνωρίζεται πώς οι αξίες σας επηρεάζουν την επιλογή ή την απόρριψη κάποιας εναλλακτικής λύσης.</p>
4 ^ο	Επιλέξτε την καλύτερη	<p><i>Σχέδιο για να πετύχει το στόχο σας.</i></p>

	δυνατή εναλλακτική λύση, καθορίστε ένα στόχο και σχεδιάστε τη δράση	Ο στόχος σας σχετίζεται με τη δύναμη και τα κέρδη από την επιθυμία που αναγνωρίσατε στο βήμα 2. Τώρα, λαμβάνοντας υπόψη διάφορες εναλλακτικές λύσεις (βήμα 3) και σύμφωνα με τις δυνατότητες πραγματοποίησης της κάθε μιας, μπορείτε να επιλέξετε τη καλύτερη εναλλακτική λύση και στη συνέχεια να διατυπώσετε το στόχος σας αναλόγως.
5°	Αξιολογήστε και μάθετε από την κατάσταση	Αξιολογήστε την κατάσταση και μάθετε από αυτό για τις μελλοντικές ενέργειες σας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ

1. Οι στόχοι της Ψυχοκοινωνικής Ενδυνάμωσης

Η ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση αποσκοπεί στην προετοιμασία Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων (ΕΚΟ), προκειμένου να προετοιμασθούν πλήρως για την επαγγελματική τους αποκατάσταση μέσω των υπηρεσιών προώθησης στην απασχόληση. Οι στόχοι της συμβουλευτικής ενδυνάμωσης περιλαμβάνουν:

- α) Αποτελεσματική προώθηση στην απασχόληση των ατόμων των ευπαθών κοινωνικών ομάδων,
- β) Βελτίωση των όρων σύζευξης της προσφοράς και ζήτησης,
- γ) Ανάπτυξη και διασφάλιση της διεισδυτικότητας στην αγορά εργασίας
- δ) Άρση των παραγόντων κοινωνικού αποκλεισμού.

Επιμέρους στόχοι της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης και εμπύχωσης είναι:

- α) η καλλιέργεια και ανάπτυξη των κοινωνικών και γενικών εργασιακών δεξιοτήτων των ωφελουμένων ατόμων,
- β) η ενδυνάμωση και στήριξη για τη ψυχοκοινωνική τους ένταξη,
- γ) η σταδιακή προετοιμασία για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας,
- δ) η διαμόρφωση συνθηκών και όρων δημιουργίας ικανοτήτων επιχειρηματικότητας.

Στο πλαίσιο της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης, η Συμβουλευτική έχει ως στόχο την υποστήριξη του ατόμου/συμβουλευόμενου στην επίτευξη ενός επιπέδου αυτονομίας και μεγαλύτερης αυτογνωσίας, ώστε να επιτευχθεί η εκούσια εποικοδομητική αλλαγή της προσωπικότητάς τους. Πρόκειται δηλαδή για την εκούσια αλλαγή τρόπου σκέψης και συνολική αναδόμηση των εσωτερικών νοηματικών και συναισθηματικών σχημάτων με στόχο την καλύτερευση της ζωής του συμβουλευόμενου.

Η στήριξη αφορά την ανάδειξη των ατομικών ικανοτήτων και τη θετική αντιμετώπιση των αντίξωων συνθηκών και προβλημάτων που καλούνται να αντιμετωπίσουν ομάδες υψηλού κινδύνου αποκλεισμού. Σε ατμόσφαιρα κατανόησης αναπτύσσεται κλίμα ασφάλειας για τον ωφελούμενο προκειμένου να διερευνήσει τόσο τα συναισθήματά του όσο και να βοηθηθεί στην ανάπτυξή του. Ο σεβασμός προς τον εξυπηρετούμενο- ωφελούμενο είναι σημαντικός και πρέπει να υφίσταται, ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής, κουλτούρας, θρησκείας ή κοινωνικής τάξης.

2. Οι τεχνικές Συμβουλευτικής Ενδυνάμωσης και Προώθησης στην Απασχόληση Ευπαθών Ομάδων

Οι διαδικασίες συμβουλευτικής ενδυνάμωσης και εμπύχωσης επιδιώκουν την υποστήριξη των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού προκειμένου να προετοιμασθούν

πλήρως για την επαγγελματική τους αποκατάσταση μέσω των παρεχομένων υπηρεσιών προώθησης στην απασχόληση.

Οι γενικοί στόχοι της συμβουλευτικής ενδυνάμωσης αφορούν στην αποτελεσματική προώθηση στην απασχόληση ΕΚΟ μέσα από διαδικασίες εκτίμησης αναγκών, καταγραφής δημογραφικών χαρακτηριστικών, κατάρτισης και εκπαίδευσης.

Οι επιμέρους στόχοι της συμβουλευτικής ενδυνάμωσης είναι η καλλιέργεια τεχνικών δεξιοτήτων δηλαδή η κατανόηση και κατοχή εξειδικευμένων γνώσεων σχετικά με την εφαρμογή μεθόδων και χρήση μηχανισμών ή τεχνικών παραγωγής προϊόντων ή παροχής υπηρεσιών (τεχνολογικών, οικονομικό-διαχειριστικών, οργανωτικό-διοικητικών, ιατρονοσηλευτικών, ψυχοκοινωνικών, κοινωνικό-πολιτισμικών κ.ά.). Οι τεχνικές δεξιότητες είναι οι πλέον απτές και συγκεκριμένες, αντιστοιχούν σε τεχνικές δραστηριότητες και προϋποθέτουν έναν ορισμένο βαθμό εξειδίκευσης, τεχνογνωσίας και εμπειρίας. Η σημασία τους είναι προφανής για τη διεξαγωγή και επιτυχή ανάπτυξη συναφών δραστηριοτήτων και διαδικασιών ροής του έργου.

Επίσης σημαντικές είναι οι τεχνικές ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων που σχετίζονται με την: α) κατανόηση και την αποδοχή της ιδιαιτερότητας του άλλου, β) ανάπτυξη τεχνικών επικοινωνίας, μέσω των αντιληπτικών διαύλων των ατόμων, γ) δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας, ώστε να προσεγγίζεται και να προάγεται η συμμετοχή όλων και δ) διαφάνεια/ειλικρίνεια στις εργασιακές σχέσεις.

Ο ανθρώπινος παράγοντας δεν είναι μόνο ο κυριότερος συντελεστής της παραγωγικής διαδικασίας, αλλά και το ουσιαστικό μέσο μιας σύγχρονης διοίκησης και διαχείρισης των ανθρωπίνων πόρων. Ακόμα προωθούνται η ικανότητα της δημιουργικής σύνθεσης διαφοροποιημένων διαδικασιών, ώστε να μην απειλείται η συνοχή και η ενότητα της συλλογικής εργασίας, να διευκολύνεται η προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες και να εξασφαλίζεται η λειτουργία της ομάδας εργασίας. Σημαντικό ρόλο τέλος παίζει η ενημέρωση και συμμετοχή εργοδοτικών φορέων, ώστε να ευαισθητοποιούν και να κινητοποιηθούν για τις δυνατότητες αξιοποίησης της παραγωγικής δυνατότητας των ΕΚΟ.

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ	Ειδικοί Στόχοι Συμβουλευτικής Ενδυνάμωσης και Προώθησης στην Απασχόληση
<ul style="list-style-type: none">• Αποτελεσματική προώθηση στην απασχόληση των ατόμων των ευπαθών κοινωνικών ομάδων• Βελτίωση των όρων σύζευξης της προσφοράς και ζήτησης• Ανάπτυξη και διασφάλιση της διεισδυτικότητας στην αγορά εργασίας• Άρση των παραγόντων που διαμορφώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό	<ul style="list-style-type: none">• Η καλλιέργεια και ανάπτυξη των κοινωνικών και γενικών εργασιακών δεξιοτήτων των ωφελουμένων ατόμων• Η ενδυνάμωση και στήριξη για τη ψυχοκοινωνική τους ένταξη• Η σταδιακή προετοιμασία για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας• Η διαμόρφωση συνθηκών και όρων δημιουργίας ικανοτήτων επιχειρηματικότητας• Η ενημέρωση κοινωνικών και εργοδοτικών φορέων

Μέσω της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης επιδιώκεται η ανάδειξη του προσωπικού δυναμισμού του ατόμου και η ανάπτυξη δεξιοτήτων προσαρμοστικότητας στο περιβάλλον του. Το άτομο στο χώρο εργασίας του αναπτύσσει ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, όπως η αυτοπεποίθηση και αυτογνωσία για να υπερβαίνει τυχόν εμπόδια κατά την εκπλήρωση των στόχων του και για να παράγει ικανοποιητικό έργο. Έτσι κατανοεί καλύτερα τη συμπεριφορά του, όπως και την συμπεριφορά των άλλων στις εργασιακές τους σχέσεις.

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ	ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ	ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
<ul style="list-style-type: none"> • ανάληψη πρωτοβουλιών και ευθυνών • άσκηση αυτό-φροντίδας • επιθυμία βελτίωσης της ποιότητας ζωής • βούληση για ένταξη και συμμετοχή στο κοινωνικό περιβάλλον • ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων αναζήτησης και διατήρησης εργασίας 	<ul style="list-style-type: none"> • αυτοπεποίθηση • αυτογνωσία • δημιουργία κινήτρων • ικανότητα διαμόρφωσης γνώμης • ανεξάρτητη επιλογή και λήψη αποφάσεων • διαμόρφωση ηγετικού προφίλ • δημιουργία ευκαιριών πρόσβασης σε ζωτικούς πόρους για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής (υγεία και ευεξία, γνώση και μάθηση, εργασία) 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία “δεξαμενής” δυνητικών επαγγελματιών - θέσεων εργασίας • Δημιουργία υποστηρικτικού πλαισίου κατάρτισης στην εργασία (πρακτική άσκηση) • Προώθηση στην αναζήτηση - ανεύρεση εργασίας • Υποστήριξη και ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας

3. Η διαδικασία Ψυχοκοινωνικής Ενδυνάμωσης

Η διαδικασία της ψυχοκοινωνικής ενδυνάμωσης προωθείται σύμφωνα με τα ακόλουθα στάδια.

3.1. Ανάλυση της κατάστασης

Βήμα 1. Περιγραφή της κατάστασης

Μέσω του διαλόγου, το άτομο κατασκευάζει μια εικόνα της γενικής και της ειδικής κατάστασης. Το άτομο θεωρείται ως ο ειδικός για τη δική ζωή και συνεπώς το μόνο και σωστό άτομο να καθορίσει την κατάσταση. Υπάρχει πάντα ο κίνδυνος ότι κατά την έναρξη του διαλόγου, ο συνομιλητής θα συνδέσει την ιστορία του ατόμου με τη δική του εμπειρία/γνώση και κατά συνέπεια να δώσει πρόωρη λύση. Ωστόσο, είναι αδύνατο για τον συνομιλητή να κατανοήσει το άτομο με ένα εντελώς αντικειμενικό και ουδέτερο τρόπο.

Βήμα 2. Καθορισμός του προβλήματος

Η διαδικασία του διαλόγου αντιπροσωπεύει την εξέταση πολλών σχέσεων και εμπειριών, αλλά κάπου στη μέση είναι ο ορισμός της συγκεκριμένης κατάστασης, η οποία περιλαμβάνει μερικές σχέσεις και εμπειρίες. Ανά περίπτωση, μπορεί να είναι απαραίτητη η ταξινόμηση των προβλημάτων ως επείγοντα ή δευτερεύοντα. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται η ανάγκη της εφαρμογής ενός κανόνα δεοντολογίας μεταξύ του συμβούλου και του εξυπηρετούμενου. Ο σύμβουλος οφείλει να αλλάζει πιθανές στερεότυπες στάσεις και απόψεις αναφορικά με τους εξυπηρετούμενους σύμφωνα με την αρχή της ατομικότητας. Επίσης η εχεμύθεια είναι απολύτως απαραίτητη για την εδραίωση μιας καλής επαγγελματικής σχέσης. Ο σύμβουλος πρέπει να δείχνει εχεμύθεια για κάθε προσωπική πληροφορία που αφορά τον εξυπηρετούμενο, εκτός εάν απαιτείται να μοιραστεί τις πληροφορίες αυτές με κάποιον άλλο επαγγελματία για την αποτελεσματικότερη βοήθεια ή για την ασφάλεια του εξυπηρετούμενου. Τέλος στο πλαίσιο της αποδοχής είναι σημαντικός ο σεβασμός στον εξυπηρετούμενο, ανεξάρτητα από την αρνητική συμπεριφορά του.

Βήμα 3. Διάλογος για την επίτευξη της επιθυμητής κατάστασης

Ενδέχεται ο διάλογος του Βήματος 1 να μην οδηγήσει στην αναγνώριση μιας σαφούς εικόνας της κατάστασης ή του ορισμού του προβλήματος. Ωστόσο, με τη βοήθεια του συνομιλητή σχετικά με το τι θα είναι επωφελής γίνεται πιο εμφανής τι δεν είναι επιθυμητό. Επιπλέον, είναι πιθανό ότι το άτομο θα σκεφτεί διάφορες επιθυμητές καταστάσεις, οι οποίες διακρίνονται σε επιθυμητές και ρεαλιστικές με βάση μια πρακτική άποψη. Η έμφαση πρέπει να δίδεται στην επικοινωνία τη συνομιλία και αυτό-αφήγηση όπου ο διαμεσολαβητής μέσω ερωτήσεων, από μια θέση που δεν γνωρίζει, μαθαίνει την μοναδικότητα του κάθε ατόμου μέσω της αφήγησης της αλήθειας καθώς πρόκειται για αμοιβαία αναζήτηση και εξερεύνηση μέσω του διαλόγου.

Η αντίληψη της αυτο-αποτελεσματικότητας επηρεάζει τις συμπεριφορές ενός ατόμου με τουλάχιστον τρεις τρόπους:

- (α) την επιλογή των δραστηριοτήτων και πως αυτές θα εκτελούνται
- (β) την ποιότητα των επιδόσεων ενός ατόμου και
- (γ) την επιμονή ενός ατόμου σε δύσκολα καθήκοντα.

Τα άτομα που δεν έχουν την πεποίθηση της αυτο-αποτελεσματικότητας θεωρούν ότι λόγω της προσωπικής τους ανεπάρκειας δεν μπορούν να ξεπεραστούν πιθανά εμπόδια. Υπάρχουν τέσσερις πηγές που επηρεάζουν τις πεποιθήσεις ενός ατόμου για αυτο-αποτελεσματικότητά τους:

- α) αντιπροσωπευτικές εμπειρίες,
- β) λεκτική πειθώ και
- γ) φυσιολογική και συναισθηματική κατάσταση.

Οι αντιπροσωπευτικές εμπειρίες παρέχουν τις πιο ρεαλιστικές ενδείξεις σχετικά με την ικανότητα για επίτευξη. Ενώ τα επιτεύγματα ενός ατόμου αυξάνουν την αντίληψη της αυτο-αποτελεσματικότητάς, επανειλημμένες αποτυχίες μπορεί να μειώσουν την εν λόγω αντίληψη. Ωστόσο, οι αντιπροσωπευτικές εμπειρίες δεν περιλαμβάνουν απλά επιτεύγματα. Τα άτομα που έχουν μόνο απλά επιτεύγματα μπορούν να χάσουν εύκολα το θάρρος τους, όταν αυτοί αντιμετωπίζουν την αποτυχία. Οι αντιπροσωπευτικές εμπειρίες και η ανάπτυξη της αντίληψη της αυτο-αποτελεσματικότητας περιλαμβάνουν γνωστικές και συμπεριφορικές ικανότητες που είναι απαραίτητες για την εκτέλεση μιας ορισμένης πράξης με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Άτομα που εκτελούν ορισμένες πράξεις με έναν ορισμένο τρόπο μπορεί να αυξήσουν την αντίληψη της αυτο-αποτελεσματικότητας. Οι αντιπροσωπευτικές εμπειρίες είναι αποτελεσματικές στην περίπτωση που υπάρχουν περιορισμένες ή αρχικές εμπειρίες.

Βήμα 4. Εξέταση διάφορων εναλλακτικών λύσεων

Το επόμενο βήμα είναι η μετάβαση από μια επιθυμητή κατάσταση σε μια εναλλακτική λύση. Είναι σημαντικό να χρησιμοποιείται αυτό στο οποίο αναφερόμαστε ως νοημοσύνη, καινοτομία, δημιουργικότητα ή να βρεθούν όλες οι πιθανές εναλλακτικές λύσεις.

Αργότερα, οι πιθανές συνέπειες της κάθε εναλλακτικής λύσης πρέπει να αναγνωρισθούν όσο το δυνατόν με πληρέστερο τρόπο. Τέλος, τα εμπόδια και οι πόροι που επηρεάζουν την κάθε εναλλακτική λύση πρέπει να συζητηθούν, και μόνο τότε μπορεί το άτομο να κατατάξει τις εναλλακτικές λύσεις.

Το άτομο είναι μερικές φορές αντιμέτωπο με πολύ δύσκολες αποφάσεις, και δεν υπάρχουν επιθυμητές καταστάσεις, επειδή όλες οι εναλλακτικές λύσεις έχουν σοβαρές αρνητικές συνέπειες. Με άλλα λόγια, το άτομο μερικές φορές επιλέγει ανάμεσα σε αυτό που θεωρεί ότι είναι κακό και αυτό που θεωρεί ότι είναι χειρότερο.

3.2. Επιλογή λύσης και επίλυση προβλήματος

Βήμα 5. Επιλογή της καλύτερης δυνατής εναλλακτικής λύσης, καθορισμός στόχου και σχεδιασμός δράσης

Είναι συχνά δύσκολο για τα άτομα να επιλέξουν μια εναλλακτική λύση. Ωστόσο, ο συνομιλητής τους πρέπει να ενθαρρύνει τα άτομα να μελετήσουν τις εναλλακτικές λύσεις και να κάνουν τις δικές τους επιλογές. Η επιλογή εναλλακτικής λύσης μπορεί να δημιουργήσει εξάρτηση και δεν ταιριάζει με την πρακτική ενδυνάμωση. Αφού το άτομο έχει επιλέξει μια εναλλακτική λύση, ο συνομιλητής πρέπει να συνεργασθεί μαζί του για να κάνουν ένα σχέδιο δράσης.

Οι άνθρωποι έχουν την τάση να ερμηνεύουν την ένταση και το άγχος ως δικαιολογία για την χαμηλή επίδοση. Ως εκ τούτου, οι τάσεις που δημιουργούν άγχος και αρνητικά συναισθήματα πρέπει να μειωθούν. Η αυτο-αποτελεσματικότητα (ως σημαντικός παράγοντας στον καθορισμό των συμπεριφορών) μπορεί να επηρεασθεί από πολλούς εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, όπως η οικονομική κατάσταση, η προσωπικότητα και οι αξίες.

Βήμα 6. Αξιολόγηση και μάθηση από την κατάσταση

Ομαδικές συνεδρίες για ενσυναίσθηση και οικοδόμηση της γνώσης

Οι ομαδικές συνεδρίες έχουν στόχο τη διδασκαλία στοχαστικής σκέψης και ανάπτυξης της ικανότητας προκειμένου τα άτομα να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους μέσα από την επικοινωνία στην ομάδα. Οι συνεδρίες αυτές μπορούν να οργώνονται μια φορά την εβδομάδα και τα άτομα να ακούσουν το ένα το άλλο ώστε να δημιουργηθεί η αίσθηση ότι «δεν είμαι μόνος, αλλά είμαστε μια ομάδα». Σε αυτές τις συνεδρίες, είναι θεμιτό οι συμμετέχοντες θα εργαστούν σε ένα υποθετικό πρόβλημα και να προταθούν διάφορα σενάρια. Παραδείγματα των θεμάτων περιλαμβάνουν τη ζωή, τις δεξιότητες, τη λήψη αποφάσεων και την επίλυση προβλημάτων, τη δημιουργική και κριτική σκέψη, την αποτελεσματική επικοινωνία, τις διαπροσωπικές σχέσεις, την αυτογνωσία, και την αντιμετώπιση του άγχος. Έπειτα οι συμμετέχοντες να παρουσίασαν τις ιδέες τους και να πραγματοποιηθεί μια συζήτηση.

Ιδιωτικές συνεδρίες

Οι ιδιωτικές συνεδρίες αναφέρονται σε συζήτηση περί της ιδιωτικής ζωής των συμμετεχόντων και των προβλημάτων τους. Το μοντέλο Rahyab χρησιμοποιείται εδώ για την επίλυση προβλημάτων που εντοπίζονται από τον συμμετέχοντα. Ο συμμετέχων μαθαίνει να οργανώνει τα συναισθήματα και τις σκέψεις του μέσω της αφήγησης, ενώ συχνά διατυπώνει επιθυμητές αλλαγές. Ο διάλογος συνεχίζεται με στόχο την εξεύρεση διάφορων πιθανών εναλλακτικών λύσεων για την αποτελεσματική επίλυση του προβλήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αμίτσης Γ., *Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης – Το Θεσμικό Οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2006

Αμίτσης Γ., Βουλγαράκη Α. και Μαρίνη Φ., *Εγχειρίδιο ορισμού και πιστοποίησης των ομάδων στόχου του κοινωνικού αποκλεισμού*, Αθήνα, Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, 2005

Αμίτσης Γ., Απίστουλας Δ., Βουλγαράκη Α. και Μαρίνη Φ., *Οι στοχευμένες πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας στο Ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας – Προς ένα νέο μοντέλο κοινωνικής δικαιοσύνης*, Αθήνα, Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2008

Ανδριοπούλου Ε. και Τσακλόγλου Π., *Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα*, Μελέτη 4, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα, 2010

Εθνική Στατιστική Αρχή, *Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών - Κίνδυνος Φτώχειας*, Αθήνα, 2015

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τ. Α΄ και Β΄, Αθήνα, 1999

Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF, *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα*, Αθήνα, 2014

Μπαλούρδος Δ., «Επιπτώσεις της κρίσης στη φτώχεια και στον οικονομικό αποκλεισμό: αρχικές μετρήσεις και προσαρμοστικές πολιτικές», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 2011, 134-135, Α΄- Β΄, σελ. 165-192

Ξενόγλωσση

Lazarus R S. and Folkman S (1984): *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.

Moula A and Rasi H.A. (2014): “Empowering Marginalized People by Maximizing Reflective Intelligence: A Pragmatist Problem Solving Approach”, *Social Sciences*, 3, σελ. 189-198.

Moula A. (2010): *Population Based Empowerment Practice in Immigrant Communities*, Saarbrucken: Lambert Academic Publisher.

Moula A., Timpka T. and Puddephatt A J. (2009): “Adult–adolescent interaction and adolescents’ brain development: integrating pragmatism/interactionism and neuroscience to develop a platform for research on adolescents’ life regulation”, *Sociology Compass*, 3(1), σελ. 118-136.

- Payne M. (2005): *Modern Social Work Theory*, London: Palgrave Macmillan
- Pilling S., Hesketh K. and Mitcheson L. (2010): *Psychosocial Intervention for Drug Misuse: a Framework and Toolkit for Implementing NICE Recommended Treatment Interventions*, UK: The National Treatment Agency for Substance Misuse.
- Pupavac V. (2001): “Therapeutic governance: psycho-social intervention and trauma risk management”, *Disasters*, 25(4), σελ.358–372.
- Saleebey D. (2006): *The Strengths Perspective in Social Work Practice*, Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Scott M. J., Stradling S. G. and Dryden W. (1996): *Developing Cognitive-Behavioural Counselling*, London: Sage.
- Thompson N. and Thompson S. (2001): “Empowering older people: beyond the care model”, *Journal of Social Work*, 1(1), σελ. 61-76.
- Turner F. J. (2011): *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*, Oxford: Oxford University Press.
- Wolf-Branigin M., Schuyler V. and White P. (2007): “Improving quality of life and career attitudes of youth with disabilities: experiences from the adolescent employment readiness center”, *Research on Social Work Practice*, 17, σελ. 324-333.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

**ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
"ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ"**
Προσανατολισμός στον Άνθρωπο

Ε.Υ. για την Κοινωνική Ένταξη
και την Κοινωνική Οικονομία

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η πράξη «ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΘΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ (Κ.Ο.Π.Ν.Σ.Ε.Π.) ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΘΥΛΙΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (κωδ. ΜΠΣ 450593)» υλοποιείται στο πλαίσιο της Συστημικής Παρέμβασης 6: «Εκπόνηση θεσμικού, κανονιστικού, δικαστικού και δημοσονομικού πλαισίου με στόχο την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και τη διευκόλυνση της ίδρυσης και λειτουργίας κοινωνικών επιχειρήσεων» του Θεματικού Άξονα Προτεραιότητας 1: «Συστημικές παρεμβάσεις» του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013 του ΕΣΠΑ, το οποίο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.